

บทที่ 6

แม่เหิยะใน: พื้นที่แห่งการครอบงำและการตอบโต้การพัฒนาและการอนุรักษ์

ภายใต้กระบวนการครอบครองและควบคุมพื้นที่ผ่านการประกาศเขตอนุรักษ์ และกระบวนการพัฒนาที่พยายามเข้าไปจัดระเบียบพื้นที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนแม่เหิยะใน ซึ่งเป็นการขยายอำนาจรัฐเข้าไปจัดการพื้นที่ ดังที่นำเสนอไปในบทที่ผ่านมา ชุมชนไม่ได้ปล่อยให้รัฐหรือผู้ปฏิบัติการกลุ่มอื่นๆ สามารถครอบงำชุมชนได้แต่เพียงฝ่ายเดียว แต่มีการปรับตัวต่อรองกับอำนาจรัฐในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยแสดงผ่านการสร้างพื้นที่ที่สามหรือพื้นที่แห่งการต่อรองให้ปรากฏขึ้นทางกายภาพ โดยแนวคิดการผลิตสร้างพื้นที่ของ Lefebvre (1991) ร่วมกับพื้นที่ที่สาม ของ Soja (1996) นั้น จะนำไปใช้ในการอธิบายกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการขยายอำนาจรัฐเข้าไปในพื้นที่ แต่ชุมชนไม่ได้ปล่อยให้รัฐมาครอบงำได้เพียงฝ่ายเดียว ตรงข้ามกลับมีการปรับตัวต่อรองหรือตอบโต้กับอำนาจรัฐในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยแสดงผ่านการสร้างพื้นที่ที่สามหรือพื้นที่แห่งการต่อรองให้ปรากฏขึ้นทาง ซึ่งมีกรอบวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ว่าด้วยการสะสมทุนแบบไล่ยึด (accumulation by dispossession) มาช่วยอธิบายกระบวนการขยายอำนาจรัฐเข้าไปจัดระเบียบการใช้พื้นที่ ทั้งในกระบวนการพัฒนาและการผลิตสร้างพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐร่วมกับแนวการวิเคราะห์ว่าทกรรมของ Foucault (1970)

กรอบแนวคิดพื้นที่ที่สาม (Thirdspace) ของ Soja (1996) อันเป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ในบทนี้ พัฒนามาจากแนวคิดการผลิตสร้างพื้นที่ของ Lefebvre (1991) ซึ่งมีประเด็นที่ใช้ในการวิเคราะห์อยู่ 3 ประการ คือ 1) ปฏิบัติการทางพื้นที่ (spatial practice) 2) ภาพแทนของพื้นที่ (representations of space) และ 3) พื้นที่เชิงภาพตัวแทน (representational space) (Lefebvre 1991: 36-49) ซึ่ง Soja ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “พื้นที่ของปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งความคิด เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ และความหมายมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” (Soja, 1996 อ้างใน Kahn, 2000) พื้นที่ที่สามจึงไม่ได้เป็นแยกพื้นที่ที่ครอบงำกับพื้นที่ต่อต้านออกจากกันชัดเจน แต่เป็นพื้นที่ที่มีความหมายกำกวม เลื่อนไหล หรือไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ เป็นเรื่องการเมืองของพื้นที่หรือการเมืองเชิงวัฒนธรรม (cultural politics) ของคนเล็กคนน้อยในสร้างพื้นที่ต่อต้านการครอบงำให้หลากหลาย เกิดการคิดค้นรูปแบบใหม่ได้ไม่สิ้นสุด โดยไม่จำเป็นต้องโค่นอำนาจเก่าหรือเป็นปฏิปักษ์อย่างชัดเจน (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543: 85-86)

การศึกษาในครั้งนี้ จึงได้หยิบยกประเด็นที่น่าสนใจในหลายประเด็น เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่อันเนื่องมาจากการพัฒนาและการอนุรักษ์ว่า ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ

ชุมชนอย่างไร ชุมชนมีการผลิตสร้างพื้นที่ขึ้นมาใหม่ในรูปแบบใดบ้าง ผู้วิจัยจึงได้จำแนกปรากฏการณ์ที่พบในพื้นที่ศึกษาที่น่าสนใจหลายกรณีดังต่อไปนี้

6.1 กระบวนการผลิตสร้างพื้นที่ที่ครอบงำและการสร้างพื้นที่ต่อรองของวาทกรรมอนุรักษ์

การผลิตสร้างพื้นที่ของตัวแสดงโดยเฉพาะที่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เกิดขึ้นมาเพื่อต่อต้านโครงการพัฒนาของภาครัฐนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านที่เรียกว่า “การเมืองเชิงวัฒนธรรม” (cultural politics) ของผู้ปฏิบัติการหรือตัวแสดงกลุ่มต่างๆ เข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งกระบวนการสร้างการครอบงำและการต่อต้านการครอบงำ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องแยกเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างการสร้างพื้นที่ที่ครอบงำและการสร้างพื้นที่ต่อต้าน แต่เป็นการทำให้ขอบเขตระหว่างพื้นที่ทั้งสองประเภทพร่าเลือน ไม่ชัดเจน มีการเลื่อนไหลหรือซ้อนทับกันได้ ในกรณีชุมชนแม่เหียะใน พื้นที่ที่เกิดจากการสร้างของชาวบ้านอันเนื่องมาจากการตอบโต้กระบวนการอนุรักษ์ที่เกิดจากหน่วยงานของรัฐหรือกลุ่มองค์กรต่างๆ และบางครั้งอาจเป็นกลุ่มในชุมชนแม่เหียะในเอง ซึ่งล้วนแต่มีความซับซ้อนและมีกรณีศึกษาที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

6.1.1 สวนสมเด็จพระยา: การสร้างพื้นที่ต่อรองของวาทกรรมอนุรักษ์

แทบทุกครั้งที่ผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้าน จะต้องผ่านห้วยมป่าเล็กๆ บริเวณโค้งถนนเส้นในสุดของหมู่บ้าน อากาศที่เย็นสบายของพื้นที่แห่งนี้จึงมักเป็นจุดนัดพบของชาวบ้านเวลามีการประชุมในประเด็นต่างๆ หรือแม้กระทั่งพื้นที่ที่สังสรรค์ตามแต่ที่โอกาสจะเอื้ออำนวย

ภาพ 6.1 ป่าบริเวณสวนสมเด็จพระยาบ้านแม่เหียะใน (ซ้าย)

และเวทีการประชุมปัญหาการพิสูจนสิทธิที่ดิน 18 ธันวาคม พ.ศ. 2554 (ขวา)

“...บ่เก่าบ่ใจมีหยัง เป็นต๋อโล่งบ่ค้าย มีก้าต๋นไม้หน้อยๆ ขึ้นอยู่บ่ก่ต๋น หมูเฮานี้ แลหะช่วยกันปลูกช่วยกันดูแลรักษาจนเป็นป่าเขียวขึ้นมา เจ้าหน้าที่ป่าไม้แทบบ่ได้มีส่วนร่วมดูแลเลย...”¹

“...ฝ่ายต๋นน้ำพวกเราก็กู้กันเอง หางบมาเอง มีหน่วยงานข้างนอกมาช่วยกันทำ ด้วย ทั้งพวกมูลนิธิ นักศึกษา ม.เชียงใหม่ ชาวต่างประเทศก็ยังเข้ามาช่วยกันทำ ฝ่ายเป็นหลายร้อยลูก...”²

การเกิดป่าสวนสมเด็จพระย่าในพื้นที่ชุมชนแม่เหิยะในเมื่อราว พ.ศ. 2530 นั้น มีความเป็นมาที่ซับซ้อน เนื่องจากการถูกกดดันจากการประกาศเขตอนุรักษ์ ซึ่งมีปฏิบัติการในการควบคุมและจัดระเบียบพื้นที่หลายประการ สามารถพิจารณาได้จากวาทกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ อันหมายถึงอุทยานแห่งชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก การนิยามความหมายของอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ที่ให้นิยามไว้ว่า อุทยานแห่งชาติ หมายถึง “ที่ดินซึ่งรวมทั้งพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายฝั่งที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจ และมีได้ อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป”

ประการที่สอง วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติประกอบด้วย 1) เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ 2) เพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และ 3) เพื่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้น

ประการที่สาม หลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่เพื่อจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วย

- 1) พื้นที่นั้นจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีขนาดกว้างใหญ่เพียงพอที่จะรักษาสถานะทางนิเวศวิทยาของพื้นที่ไว้ได้ ซึ่งตามหลักสากลได้กำหนดมาตรฐานไว้ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร
- 2) พื้นที่นั้นจะต้องประกอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีพืช สัตว์ ที่น่าสนใจและหายาก มีทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม มีปรากฏการณ์ธรรมชาติที่น่าสนใจ มีจุดเด่นที่

¹ สัมภาษณ์ผู้ลงแสง 16 มีนาคม 2554

² สัมภาษณ์ผู้ลงจำชาติรี 17 เมษายน 2554

เป็นเอกลักษณ์หาได้ยาก หรือมีประวัติความเป็นมาที่มีคุณค่าในด้านทางประวัติศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์

3) พื้นที่นั้นจะต้องเหมาะต่อการท่องเที่ยว พักผ่อน พักแรม หรือการศึกษาหาความรู้ ซึ่งจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ และวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง

ประการที่สี่ คุณค่าของอุทยานแห่งชาตินั้น ก็จะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่อุทยานแห่งชาติ คือ 1) คุณค่าด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ 3) คุณค่าด้านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และ 4) คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม 5) คุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม 6) คุณค่าด้านความมั่นคงของประเทศ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2553)

นอกจากนั้น ในระเบียบขั้นตอนของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการหลายขั้นตอน สรุปใจความได้ว่า เป็นการให้อำนาจกับโครงสร้างการบริหารของรัฐและเทคนิคค่อนข้างมาก แม้ในรายละเอียดส่วนหนึ่งจะระบุไว้ว่า จะต้องผ่านมติของสภาตำบล และไม่มีปัญหากับราษฎรในพื้นที่ ในกรณีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติโดยสุเทพก็เช่นกัน ทางอุทยานอ้างว่า ได้ดำเนินการตามระเบียบราชการที่วางไว้ แต่ในความเป็นจริงอาจจะมีหลายขั้นตอนที่มิได้ดำเนินการตามนั้น จนก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นในภายหลัง

เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ได้ดีขึ้น จึงขอย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2492 ที่รัฐบาลได้ประกาศเขตพื้นที่หวงห้ามบริเวณตำบลโป่งแยง ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม ตำบลช้างเผือก ตำบลสุเทพ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ และตำบลหนองควาย ตำบลบ้านปง อำเภอเมืองเชียงใหม่ แต่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ในประกาศฉบับนี้ รวมถึงชาวบ้านแม่เหียะใน มิได้มีการแจ้งเอกสารการครอบครองใดๆ ทั้งสิ้น จึงถือว่าชาวบ้านได้ครอบครองพื้นที่มือเปล่ามาตั้งแต่ต้น และมีการใช้พื้นที่เพื่อทำมาหากินเรื่อยมา แม้ว่าในประกาศฉบับดังกล่าวจะห้ามมิให้ผู้ใดเข้าหักร้าง ปลูกสร้าง หรือกระทำการใดๆ ในพื้นที่นี้ แต่การบังคับใช้ระเบียบดังกล่าวหาได้มีผลไม่ เนื่องจากกระบวนการประกาศเขตหวงห้ามมิได้มีการสำรวจพื้นที่อย่างละเอียดทั่วถึง ทำให้มีชุมชนหลายแห่งรวมถึงชุมชนบ้านแม่เหียะในตกอยู่ในวงล้อมของการประกาศพื้นที่หวงห้ามมาตั้งแต่ต้น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2550)

ต่อมาใน พ.ศ. 2507 มีการกำหนดให้ป่าดอยสุเทพในท้องที่ตำบลโป่งแยง ตำบลคอนแก้ว ตำบลแม่แรม ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม ตำบลช้างเผือก ตำบลสุเทพ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ และตำบลหนองควาย ตำบลบ้านปง อำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 124 ตอนที่ 81 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2507

พ.ศ. 2516 ทางราชการได้กำหนดป่าดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ และป่าอื่นๆ ในท้องที่จังหวัดต่างๆ รวม 14 แห่งให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ทางกรมป่าไม้จึงส่งนายปัญญา บุญสมบูรณ์ออกไปดำเนินการสำรวจป่าดอยสุเทพ-ปุย หลังจากนั้นคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติจึงได้มีมติให้กำหนดพื้นที่ที่เป็นป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยกันพื้นที่ของราษฎรออกไป และมีพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าดอยสุเทพ ในท้องที่ตำบลโป่งแยง ตำบลแม่แรม ตำบลแม่สา ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม ตำบลบ้านปาง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง และตำบลช้างเผือก ตำบลสุเทพ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 98 ตอนที่ 57 วันที่ 14 เมษายน 2524 ครอบคลุมพื้นที่ 100,662.50 ไร่ หรือ 161.06 ตารางกิโลเมตร เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 24 ของประเทศ

หลังจากมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย แล้ว ต่อมาได้มีการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่ 4 หรือ ทป. 4 (แม่เหียะ) บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านด้านทิศตะวันออกติดเขตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ฝั่งคอยคำ โดยมีหน้าที่เพื่อปกป้องดูแลห้ามมิให้มีการกระทำการดังต่อไปนี้ คือ 1) การแผ้วถางป่า ยึดถือครอบครองที่ดิน และก่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง 2) การทำไม้ ล่าสัตว์ หรือเก็บหาของป่า หรือเผาป่า และ 3) ปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน หรือพืชผลอาสินอื่นๆ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมใดๆ ในพื้นที่ที่ล่อแหลมต่อการละเมิดกฎระเบียบอุทยานฯ เช่น การแผ้วถางตัดฟันไม้ การเผาที่นา การปลูกสร้างบ้านเรือน ฯลฯ ของชาวบ้านจะถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย ซึ่งเกิดเหตุการณ์บ้านปลายจนเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในหลายกรณี

“...ตอนพ่อของป่าเข้ามาอยู่ใหม่ๆ มาเป็นลูกจ้างเฝ้าสวนของเจ้าของที่ ตอนนั้นยังมีการประกาศเขตอุทยาน ใครจะมาจับจองพื้นที่ก็เอาได้ตามสะดวก ที่ดินบ่มีใครเป็นเจ้าของพ่อก็เลยจับจองที่ดินว่างเอาไว้เพื่อลูกหลาน แต่พอประกาศเขตอุทยานแล้วหมู่บ้านไม้ก็มาไล่จับชาวบ้าน พ่อของป่าโดนจับขังคุก(ห้องขัง)ไปหลายรอบ วนาวันแต่งงาน ปลูกเรือนยังบ่ทันเสร็จก็ยังมีป่าไม้มาจับเลย...”³

ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากรัฐ โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้มักมองว่า ชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกเข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่า ส่วนชาวบ้านเองก็พยายามชี้แจงว่า ได้เข้ามาอยู่อาศัยตั้งมาก่อนการประกาศเขตอุทยานแล้ว ในความเป็นจริงการอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ยังคงมีอยู่แต่ไม่มาก และแทบไม่มีการบุกรุกแผ้วถางเพิ่มเติม

³ สัมภาษณ์ป้ารัตน์ 3 มีนาคม 2554

เนื่องจากพื้นที่ที่สามารถอยู่อาศัยได้มีไม่มาก ส่วนพื้นที่ราบนั้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ก่อนแล้วก็ใช้เป็น
ที่ปลูกข้าว การเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมจึงเป็นการขอแบ่งหรือขอซื้อที่จากชาวบ้านที่อยู่มาก่อน แต่
ด้วยวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาฐานทรัพยากร จึงมีการเข้าไปล่าสัตว์ เก็บผักหักฟัน หาเห็ด
หาหน่อไม้ ตัดไม้มาใช้ประโยชน์ อันเป็นเรื่องปกติของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าหรือรอบพื้นที่ป่า
ทำให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้มักจับตามองชาวบ้าน ด้วยเกรงว่าจะเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งในความเป็นจริง
นั้น พื้นที่ป่าบริเวณรอบเขตอุทยานกลับถูกบุกรุกแผ้วถางมานานแล้ว แต่การจับจองของรัฐมักจะ
เน้นไปยังชุมชนที่อยู่ในป่าเช่นบ้านแม่เหิยะในมากกว่าที่จะเป็นชุมชนรอบเขตอุทยานฯ

การถูกมองว่าคนในชุมชนเป็นผู้บุกรุกป่า ทำให้ชาวบ้านจำต้องหาหนทางในการ
ประกาศตัวว่า แม้จะเป็นผู้อยู่อาศัยในป่ามาก่อน แต่ชุมชนแห่งนี้ก็ได้เป็นชุมชนที่ทำลายป่า กลับ
เป็นชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไว้ โดยระหว่างปี พ.ศ. 2529-2530 ชาวบ้านได้ร่วมมือกันปลูกในพื้นที่
สาธารณะของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่โล่งที่ผ่านการทำไม้มาก่อน และร่วมกันดูแลรักษา จนในปี พ.ศ.
2533 ทางอุทยานแห่งชาติฯ เริ่มรับรู้ถึงการมีกิจกรรมดังกล่าว จึงได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมการปลูกป่า
ของชาวบ้านในช่วงวันสำคัญของทุกปี เช่นเดียวกับหน่วยการทางการปกครอง ก็ได้ส่งนายอำเภอ
ปลัดอำเภอเมืองเชียงใหม่เข้าร่วมในกิจกรรมนี้แทบทุกครั้ง ปฏิบัติการของชุมชนแม่เหิยะในที่ทำไปเพื่อ
การผลิตสร้างพื้นที่อนุรักษ์นี้ อธิปไตยกรมป่าไม้ในยุคนั้นคือ นายพ่อง เล่งอี้ ถึงกับทำหนังสือชมเชยว่า
“เป็นชุมชนที่ดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี” ในเวลาต่อมาพื้นที่ป่าปลูกใหม่นี้ชาวบ้านเรียกกันว่า “สวน
สมเด็จพระย่า” อันเป็นพื้นที่ป่าที่ก่อตั้งและดูแลโดยคนในชุมชนเอง รวมถึงการดำเนินกิจกรรมร่วมกับ
ทางอุทยานฯ และหน่วยงานภายนอก

“...ตอนที่ตั้งสวนป่าเพราะเห็นว่าป่าไม้บ้านเฮาถูกทำลาย มองไปทางใดก็มีก้า
คอยโล่งๆ เลยคิดจะปลูกป่าตั้งเป็นป่าของหมู่บ้าน มีพ่อจำวันัยเป็นตั้ตั้งตัวดี
ที่ตั้งชื่อนี้เพราะว่า เป็นการถวายแด่สมเด็จพระย่าในโอกาสเฉลิมพระชนม 80
พรรษา หือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้าน หือความจงรักภักดีกับเป็น เป็นพื้นที่
ใช้สอย พื้นที่สาธารณะของชุมชน ใช้ร่วมกัน เวลาจะจัดงานอะหยั่งก้อมาจัดที่นี่...”⁴

กรณีการตั้งชื่อป่าที่ชุมชนร่วมกันปลูกและดูแลรักษาว่า “สวนสมเด็จพระย่า” นั้น อาจ
พิจารณาได้จากการที่ชุมชนต้องการอ้างอิงพื้นที่สร้างใหม่ที่เชื่อมโยงถึง “สมเด็จพระย่า” ซึ่งทรง
เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ในการปกป้องรักษา พื้นที่ป่าไม้และธรรมชาติที่เสื่อมโทรมให้กลับมาอุดม

⁴ สัมภาษณ์ป่าพิศ เมษายน 23 พ.ศ. 2554

สมบูรณ์ดั้งเดิม ดังที่พบได้ในกรณีโครงการพัฒนาคอยดุง อันเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากทรงเสด็จพระราชดำเนินไปคอยดุงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2530 จึงทรงมีพระราชปณิธานที่จะพัฒนาพื้นที่คอยดุงให้มีความสมบูรณ์ดั้งเดิม พร้อมกันไปกับการดำเนินการพัฒนาระดับความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ในชื่อโครงการพัฒนาคอยดุงอันเนื่องมาจากพระราชดำริเมื่อปี พ.ศ. 2531 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 93,515 ไร่ ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้าน 29 หมู่บ้าน ประมาณ 11,000 คน (ผู้จัดการออนไลน์, 2555) การกล่าวอ้างดังกล่าวนี้มีเหตุผลในการรองรับอยู่พอสมควร โดยพิจารณาจากในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2554 ถึงต้นปี พ.ศ. 2555 ชาวบ้านได้จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้อยู่บ่อยครั้ง โดยส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การทำแนวกันไฟระหว่างเดือนธันวาคมต่อเดือนมกราคมในทุกๆ ปี ซึ่งมักจะมีหน่วยงานด้านการอนุรักษ์ เช่น หน่วยควบคุมและจัดการไฟป่า หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองแม่เหิยะ ฯลฯ เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว แต่ความสำคัญประการหนึ่ง น่าจะอยู่ที่การใช้พื้นที่ป่าสวนสมเด็จพระยาในการประชุมทำข้อตกลงกับภาครัฐ โดยเฉพาะกระบวนการพิสูจน์สิทธิที่กระทำมาโดยตลอด หลายครั้งที่เกิดกรณีปัญหาเช่นนี้ พื้นที่สวนสมเด็จพระยาจะเป็นพื้นที่ในการจัดประชุมหาข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ อุทยานแห่งชาติคอยดุง-ปุย และสำนัก 16 ซึ่งในช่วงปลายปี พ.ศ. 2554 มีการจัดประชุม 2 ครั้งในวันที่ 11 และ วันที่ 18 ธันวาคม แม้การประชุมบางครั้งทางเจ้าหน้าที่ไม่สามารถส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมได้ แต่ชาวบ้านเองก็จะจัดทำสรุปประเด็นที่ได้จากการประชุมไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาต่อไป

นอกจากนี้ พื้นที่ป่าสวนสมเด็จพระยายังใช้เป็นพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน ตั้งแต่การประชุมหมู่บ้าน กิจกรรมออกกำลังกายประจำวัน หลายครั้งก็มีกิจกรรมร่วมกับนักศึกษา ประชาชนภายนอก เช่น กิจกรรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาสาขาการบัญชี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา การจัดเวทีที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น เช่น เวทีเปิดตัวหนังสือ “อาหารบ้านฉัน” ที่จัดโดยกลุ่มนักเขียนร่วมกับชาวบ้านแม่เหิยะใน ที่จะกล่าวถึงในโอกาสต่อไป

6.1.2 แนวกันไฟ: การควบคุมพื้นที่ผ่านปฏิบัติการแบ่งแยกขอบเขตป่าและชุมชน

วาทกรรมการอนุรักษ์ป่าอีกประเภทหนึ่งที่พบว่ามีปฏิบัติการในพื้นที่แม่เหิยะใน รวมถึงชุมชนที่อยู่ในป่าแทบทุกแห่งที่ต้องมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง คือ การทำแนวกันไฟ เป็นกิจกรรมที่นิยมทำกันมาก เนื่องจากเชื่อกันว่าจะช่วยไม่ให้พื้นที่ป่าที่อยู่หลังแนวกันไฟเกิดไฟป่าไหม้ตามสร้าง

ความเสียหายเพิ่มขึ้น เป็นการรักษาระบบนิเวศของป่าไม้มิให้ถูกทำลายลงไปด้วยไฟฟ้า⁵ โดยจะมีการทำแนวกันไฟในช่วงฤดูหนาวของทุกปี สำหรับช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมาในบ้านแม่เหียะในปีการทำแนวกันไฟ 2 ครั้ง คือ วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2554 และวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2555

การทำแนวกันไฟในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2555 เป็นการจัดกิจกรรมค่ายอาสาเพื่อพัฒนาแนวกันไฟและอนุรักษ์ต้นน้ำ ของนักศึกษาสาขาวิชาการบัญชี คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยมีเจ้าหน้าที่จากสถานีควบคุมไฟป่าเชียงใหม่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย ส่วนการทำแนวกันไฟเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ใช้ชื่อว่า “ชาวบ้านแม่เหียะในร่วมใจทำแนวป้องกันไฟป่าถวายพ่อหลวง” เป็นการจัดร่วมกันระหว่างอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย สถานีควบคุมไฟป่าเชียงใหม่ และชาวบ้านตำบลแม่เหียะและตำบลหนองควาย ในส่วนของผู้เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากชาวบ้านแม่เหียะและหนองควายแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติฯ เจ้าหน้าที่จากศูนย์ควบคุมไฟป่า คณะผู้บริหารจากเทศบาลแม่เหียะ โดยมีปลัดอำเภอเมืองเชียงใหม่เป็นประธานในพิธี

ภาพ 6.2 การทำแนวกันไฟ วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2554 (ซ้าย) และวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2555 (ขวา)

ในช่วงก่อนเปิดงาน ทางชุมชนแม่เหียะในได้นำแผ่นกระดานไม้อัดที่มีภาพกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ต่อมาช่วงเริ่มพิธีการ มีการฟ้อนรำของเยาวชนแม่เหียะใน โดยปลัดอำเภอนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองแม่เหียะ และหัวหน้าอุทยานฯ จะนั่งบริเวณหน้าเวที มีชาวบ้านที่เข้า

⁵ จากประสบการณ์การศึกษาด้านป่าไม้ของผู้วิจัย เนื่องจากไฟป่านี้ตามปกติถือว่าเป็นปัจจัยควบคุมระบบนิเวศของป่าบางชนิด โดยเฉพาะป่าผลัดใบ คือ ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ รวมถึงเป็นตัวเร่งให้เมล็ดพันธุ์ไม้จำพวกสนเขาได้แตกออแทงยอดเจริญเติบโต การควบคุมไฟป่ามากเกินไปโดยไม่มีโอกาสเผาทำลายเชื้อเพลิงพื้นป่า แม้ว่าอาจส่งผลต่อการพัฒนาการ ไปเป็นป่าประเภทอื่นที่สมบูรณ์กว่า แต่ก็มีความเสี่ยงที่ว่าถ้าเกิดไฟป่าขึ้นมาจะเกิดการเผาทำลายพื้นที่ป่ามากกว่าป่าที่มีการชิงเผาทำลายเชื้อเพลิงบนพื้นป่าทุกๆ ปี ความเห็นของผู้วิจัย คือ การทำแนวกันไฟไม่มีความจำเป็นและไม่ได้ผลเท่ากับการชิงเผาลေแยะแต่เนิ่นๆ เพราะแม้แต่ประเทศต้นกำเนิดวิชาการว่าด้วยการจัดการไฟป่าอย่างประเทศสหรัฐอเมริกาเองก็ไม่สามารถใช้แนวกันไฟควบคุมไฟป่าได้ ต่างกับการชิงเผาที่เป็นทั้งวิชาการและปฏิบัติการทางพื้นที่ซึ่งมีการถอดสรุปองค์ความรู้จากองค์การภาคประชาชนและรัฐที่ทำงานร่วมกันมาอย่างยาวนาน น่าจะเป็นทางออกในการป้องกันและควบคุมไฟป่าที่ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการได้อีกด้วย

ร่วมนั่งบนเก้าอี้ในที่ที่จัดไว้ให้ ถัดไปจะมีแถวของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในชุดตรวจการณ์ (ลายพรางแบบป่าไม้) เจ้าหน้าที่ศูนย์ควบคุมไฟฟ้าในชุดเสื้อไฟ และเจ้าหน้าที่อุทยานในเครื่องแบบสีเขียว ครีมนอนยืนอยู่แถวนอกสุด เมื่อการฟ้อนเสร็จสิ้น ประธานจะมอบทุนการศึกษาให้แก่เยาวชน จากนั้นประธานจะจุดเทียนต่อหน้าพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ต่อมาตัวแทนชาวบ้านแม่เหิยะในรวม 5 คนจะกล่าวรายงานความเป็นมาของกิจกรรม จากนั้นประธานจะกล่าวเปิดกิจกรรมทำแนวกันไฟ เมื่อมีการถ่ายรูปร่วมกันเสร็จสิ้นแล้วจึงเริ่มแยกย้ายไปทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้าน โดยบริเวณที่ทำแนวกันไฟ คือ ขอบเขตของชุมชนที่กันออกจากป่าแล้ว ในบางพื้นที่จะใช้ถนนเป็นแนวกันไฟ ถนนเส้นดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนขอบเขตในการจำแนกชุมชนออกจากป่าเช่นกัน

ในกรณีการทำแนวกันไฟครั้งนี้ จะเห็นว่ามีเจ้าหน้าที่จากหลายหน่วยงานเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ จากการซักถามพูดคุยกับชาวบ้านแม่เหิยะในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ชาวบ้านใช้กิจกรรมนี้เป็นการสร้างความร่วมมือด้านการอนุรักษ์กับหน่วยงานภาครัฐ เป็นการสร้างภาพให้สังคมภายนอกเห็นว่า ชุมชนแม่เหิยะในเป็นชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไม้ มิใช่ชุมชนที่ทำลายป่า แต่ก็มี ความพยายามจากบางฝ่ายที่ต้องการ “ป้ายสี” ชุมชนแม่เหิยะในให้เป็นผู้ร้ายทำลายป่าในสายตาของคนนอก ดังที่พบว่า

“...ไต่ยันทางอุทยานฯ เป็นบอกว่า เวลาเกิดไฟป่ามักจะมีคนแจ้งว่า ไฟป่าที่แม่เหิยะใน! ไฟป่าไหม้แม่เหิยะใน! ทั้งที่จริงแล้วบ้านเฮาบ่เคยเผาป่าเลย จะเผาหญ้า ก่อยังยาก ถ้าตัดกิ่งไม้ยังเคยโดนยับ แล้วไค้มันจะกล้าไปเผาป่า กฎระเบียบ ข้อตกลงระหว่างชุมชนกับอุทยานก็ชัดเจนอยู่แล้ว ที่ไหม้ป่านั้นทุกครั้งลามมาจากข้างนอก ทางคอยคอมทางฝั่งบ้านปงปุ่น บ่รู้ว่าคนที่แจ้งว่าบ้านเฮาเผาป่าเป็นไค้ ต้องการอะยัง...”

แม้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าโดยชุมชน โดยเฉพาะการสร้างวาทกรรมป่าชุมชน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำแนวกันไฟ อาจจะเป็นปฏิบัติการเพื่อบ่งบอกและกำหนดเขตคุ้มครอง และจัดการดูแลรักษาป่าโดยชาวบ้าน เป็นการสร้างความรู้สึกรักในการเป็นเจ้าของพื้นที่ป่าของชุมชน ตลอดจนสร้างการยอมรับจากผู้คนภายนอกและเจ้าหน้าที่รัฐได้ (ศศิธร ศิลปวุฒยา, 2550: 45-46) เช่นเดียวกับการจัดการไฟป่าในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนหลายแห่งที่เห็นว่า การทำแนวกันไฟเป็นการ

⁶ สัมภาษณ์ปี 17 กุมภาพันธ์ 2555

สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับชุมชน ระหว่างชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐและภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (เดโช ไชยทัพ และนันทา เบญจศิริรักษ์(บก.), 2552) ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นความร่วมมือ (collaborate) ในการสร้าง “พื้นที่ที่สาม” (third space) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางเลือก อันจะทำให้ทั้งสองฝ่ายสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน (อัจฉรา รักยุดิธรรม, 2553)

ในด้านหนึ่ง ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อสรุปดังกล่าว แต่อีกด้านหนึ่ง หากวิเคราะห์ไปถึงระดับวาทกรรมที่เกิดจากการจัดการป่าของชุมชนที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่มีปฏิสัมพันธ์กับกระบวนการจัดการป่าของรัฐอย่างลึกซึ้ง การทำแนวกันไฟ (รวมถึงการสร้างพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชนแม่เหิยะใน) ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า เป็นการขยายอำนาจรัฐในการควบคุมชุมชนผ่านวาทกรรมการอนุรักษ์ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมปฏิบัติการควบคุมชุมชนร่วมกับทางอุทยานฯ ด้วย เนื่องจากการทำแนวกันไฟในพื้นที่บ้านแม่เหิยะในส่วนใหญ่จะทำตามแนวเขตที่ทางกรมป่าไม้ (เดิม) จำแนกพื้นที่ชุมชนออกจากป่าตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 บางเส้นทางทำตามแนวสันคอย บางส่วนทำตามแนวถนนที่เป็นเส้นแบ่งแยกชุมชนออกจากป่า ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากกระบวนการที่เจ้าหน้าที่เข้าไปร่วมกิจกรรมนี้ ยังเปรียบเสมือนการเข้าไปสอดส่องดูแลชุมชน แนวกันไฟที่ทำตามเส้นถนน ทำให้การตรวจพื้นที่เพื่อควบคุมกิจกรรมของชุมชนทำได้ง่ายขึ้น เช่นเดียวกับแนวกันไฟที่ตัดผ่านป่าขึ้นไปบนคอย นอกจากเป็นการทำให้การสอดส่องดูแลพื้นที่สะดวกขึ้นแล้ว ยังเป็นการสร้างแนวเขตควบคุมป้องกันการขยายพื้นที่เข้าไปในป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย เพราะเป็นการกระทำที่ถือได้ว่าได้รับการเห็นชอบจากคนในชุมชนทั้งสิ้น

ลักษณะเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การทำแนวกันไฟ การจัดการไฟป่า และการจัดการป่าของชาวบ้านเป็นเพียง “เทคโนโลยีทางอำนาจขึ้นใหม่” ซึ่งเป็นกลยุทธ์ของรัฐในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชน เพื่อให้ชุมชนในเขตป่าเหล่านั้นมีความรู้สึว่าการจัดการทรัพยากรเป็นหน้าที่ของชาวบ้านทุกคน แต่ขณะเดียวกัน รัฐก็ไม่เคยมอบอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารจัดการและจัดสรรทรัพยากรให้แก่ชุมชนแต่อย่างใด เนื่องจากการจัดการป่าของชาวบ้านมักไม่ได้รับการอนุญาตให้จัดการเนื้อไม้และไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างที่มีมูลค่าสูง ได้แค่เพียงการใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าที่มีมูลค่าไม่สูงนัก อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จึงยังรวมศูนย์อยู่ที่หน่วยงานส่วนกลางของรัฐเช่นเดิม ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งอำนาจในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าของรัฐ และยังเป็นการควบคุม สอดส่องดูแลชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าอีกด้วย (สุรินทร์ อันพรม, 2554)

6.1.3 การกล่าวอ้างและชุมชนนิทา: พื้นที่ได้ตอบแห่งการตอบโต้ว่าททกรรมการอนุรักษ์

ในประเด็นการตอบโต้ว่าททกรรมการอนุรักษ์ ผู้วิจัยยังพบการกล่าวอ้างเช่นนี้ในวงสนทนาแบบไม่เป็นทางการ หลังเสร็จสิ้นการประชุมเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยและซักถามร่วมกับชาวบ้านที่กำลังสนทนากันราว 2-3 คนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องกรรมสิทธิในพื้นที่ จึงอดไม่ได้ที่จะพูดถึงเรื่องการเมืองระดับประเทศที่อาจจะส่งผลถึงชาวบ้าน โดยในช่วงนั้นเป็นช่วงหลังจากเกิดเหตุการณ์มวชนกการเมืองกลุ่มหนึ่ง ได้ดำเนินการไล่กดดันให้อดีดข้าราชการระดับสูงคืนพื้นที่ป่าแก่รัฐ แต่การกระทำดังกล่าวกลับส่งผลด้านลบต่อชุมชนที่อยู่ในป่าอย่างบ้านแม่เหิยะในเป็นอย่างยิ่ง โดยหนึ่งในนั้นกล่าวว่า

“...ยึดพื้นที่เอกชน นายทุนที่ถูกรุกป่ากลับมาเป็นของรัฐก็ดี แต่มันจะกระทบกับชาวบ้านที่อยู่ในป่าแบบเราด้วย เราช่วยกันรักษาป่าไว้เพื่อบ้านของเรา เพื่อในหลวงของเรา แต่ถ้าเราไม่อ้างในหลวง ไม่มีหลักยึดอะไรเลย แบบนี้เราจะเอาอะไรไปต้านได้ถ้าพวกเขา (มวชนกการเมือง+กรมอุทยานฯ+รัฐ) จะมายึดพื้นที่กลับไปเป็นของรัฐ...”⁷

ในกรณีคล้ายกันนี้ เกิดขึ้นเมื่อคราวมีการประชุมรับฟังปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิในที่ดินในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 ระหว่างชาวบ้านกับอุทยานฯ ณ วัดสวนพริก ซึ่งมีหลายประเด็นที่น่าสนใจ ประโยคที่ทั้งชาวบ้านและผู้วิจัยได้ยินแล้วต้องประหลาดใจ คือ คำอธิบายในเรื่องเกี่ยวกับปรับปรุงภูมิทัศน์ เช่น การปรับแต่งพื้นที่ ขุดดิน ตัดกิ่งไม้ เผาเศษใบไม้ใบหญ้า ฯลฯ ซึ่งจะต้องขออนุญาตทางเจ้าหน้าที่ก่อนทำการ ซึ่งเป็นระเบียบตามปกติของอุทยานฯ แต่ในกรณีของบ้านแม่เหิยะในนั้น การแบ่งแยกขอบเขตระหว่างชุมชนกับอุทยานฯ กลับคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ดังคำอธิบายจากเจ้าหน้าที่อุทยานท่านหนึ่งว่า

“...การปรับปรุงพื้นที่บางอย่างก็ห้ามทำ เช่น ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามตัดกิ่งไม้ใหญ่ ห้ามเผาขยะ ห้ามเผาหญ้า ฯลฯ เพราะเป็นพื้นที่อุทยานฯ อยู่ในเขตต้นน้ำชั้นหนึ่ง เอทีมีความอ่อนไหวของสิ่งแวดล้อมสูง ทั้งยังอยู่ใกล้เขตพระราชฐานด้วย...”⁸

⁷ ชาวบ้านแม่เหิยะใน ขอสงวนนาม 18 ธันวาคม 2554

⁸ เจ้าหน้าที่สำนักอนุรักษ์ 16, 7 กรกฎาคม 2554

อย่างไรก็ตาม หลังจากการประชุมเสร็จสิ้นไม่นาน ก็มีเสียงพูดคุยกันในหลายเรื่อง ผู้วิจัย จึงได้เข้าไปร่วมพูดคุยและซักถามในประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงข้างต้น ซึ่งได้รับเสียงสะท้อนจากชาวบ้านบางคนว่า

“...จะห้ามกำห่มูเฮา บ้านเฮา บ่หื้อเยะยังอันยังอื ห้ามตัดกิ่งไม้ เผาหญา เผาพิน ขุดดิน แล้วไ่ห่มูม้งบนคอยปุยที่มันตัดไม้ ปลุกกะหล่ำ ทำสวนลั่นจี่ ใช้สารเคมี แล้วก็จะล้างไหลลงห้วยทางบ้านเฮา อยู่ใกล้พระตำหนักกว่าเฮาเหม หย่งบ่ห้าม มันฝ้อง...”

ข้อความจากการพูดคุยประโยคนี้ของชาวบ้าน ผู้วิจัยมิได้มีเจตนาในการเหยียดหรือมีอคติทางชาติพันธุ์แต่อย่างใด เพียงแต่ต้องการนำเสนอข้อเท็จจริงชุดหนึ่งที่อาจเกิดขึ้นในบริบทที่ผู้พูดเกิดความคับข้องหมองใจจากการถูกเลือกปฏิบัติจากภาครัฐ โดยเฉพาะกฎระเบียบของทางอุทยานฯ ที่ไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งของการละเมิดกฎอุทยานฯ ได้ในที่สุด ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและพบเห็นได้บ่อยครั้ง

6.1.4 ฝ่ายต้นน้ำ: การสร้างความทันสมัยให้พื้นที่อนุรักษ์

เช่นเดียวกัน พื้นที่อนุรักษ์อีกประเภทที่ชาวบ้านสร้างขึ้น คือ การทำฝายต้นน้ำหรือฝายแม้ว ที่มีหลายองค์กรเข้ามาช่วยสนับสนุนในหลายๆ ด้าน ทั้งแรงงาน เงินทุนในการจัดทำ ทั้งยังมีนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาในเชียงใหม่ เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตภาคพายัพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ฯลฯ เข้ามาทำกิจกรรมสร้างฝายอยู่บ่อยครั้ง ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ทางอุทยานฯ ให้การยอมรับและสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากฝายต้นน้ำหรือฝายชะลอความชุ่มชื้นนี้ มีการผลิตสร้างความหมายให้เป็นสัญลักษณ์แห่งการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำ โดยเชื่อกันว่าการชะลอให้น้ำไหลช้าลงจะสร้างความชุ่มชื้นให้พื้นที่ต้นน้ำได้มากขึ้น อันจะเกิดผลทำให้ป่าบริเวณต้นน้ำได้รับการฟื้นฟูเป็นป่าที่สมบูรณ์ต่อไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2555.) วาทกรรมดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เป็นอย่างมาก แม้กระทั่งคนในชุมชนแม่เหียะในเองก็ยากจะหลุดพ้นจากวาทกรรมฝายต้นน้ำได้ ดังปรากฏว่า มีการสร้างฝายต้นน้ำในพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านเป็นจำนวนมากมายหลายร้อยแห่งโดยมีกลุ่มองค์กรมากมายที่เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมนี้

⁹ ชาวบ้านแม่เหียะใน 7 กรกฎาคม 2554

“...ฝ่ายต้นน้ำพวกเราก็อำกันเอง ทางบสนับสนุนเอง มีหน่วยงานข้างนอกมาช่วยกันทำด้วย ทั้งพวกมูลนิธิ โรตารี นักศึกษา ม.เชียงใหม่ ชาวต่างประเทศก็ยังเข้ามาช่วยกันทำฝ่ายเป็นหลายร้อยลูก...”¹⁰”

อย่างไรก็ตาม การผลิตสร้างพื้นที่อนุรักษ์ประเภทนี้ได้รับการวิพากษ์จากคนในชุมชนด้วยตนเอง โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่าสร้างฝายแล้วอาจไม่ได้เป็นการอนุรักษ์ป่าเสมอไป แต่กลับสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ฝายด้วย

“...สร้างฝายนี้ดีไหม ก่อดี ถ้าสร้างแล้วดินดี ป่าดี น้ำดี หรือสามัคคีกันทำ แต่พื้นที่ที่จะสร้างก่ออยากหือพ่อตวย บ่ใจว่าสร้างไปเรื่อย อย่างห้วยบางที่มันบ่มีน้ำในฤดูแล้งแต่ แต่ว่าพอถึงฤดูฝนน้ำหลากลงมาแรงมาก สะเอาซัดดินกั่งไม้ลงมาตวย ตอนที่บ่มีฝายน้ำก่อไหลรวดเร็วไปห้วยใหญ่ (ห้วยแม่เหียะ) ได้บ้าง แต่พอสร้างฝายซีเมนต์แล้วมันตึก (ขวาง) ถ้าห้วย หมู่กั่งไม้ไปหล้าก่อตึก ซัดดินซึ่ทรายก่อไปซ้อน (อุด) เต็มหน้าฝาย คราวนี้ น้ำกับทรายก่อเลยไหลออกกริมห้วยทางข้างฝาย บ้านที่อยู่ริมห้วยก่อเลยถูกน้ำห้วยกับทรายไหลเข้าบ้าน บ่รู้ว่าคนดันคิดทำฝายนี้คิดได้อย่างไร โอเคอาจจะจะเป็นนักวิชาการ มีการศึกษาสูง มีความรู้ แต่พอมาใช้ในพื้นที่จริงแล้วอาจจะบ่มีความเหมาะสม บ่ได้ผลก็ได้...”¹¹”

กรณีการครอบงำและการตอบโต้ว่าทกรรมฝายต้นน้ำนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และจำแนกกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างฝายออกได้ 3 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มที่เห็นด้วยกับการสร้างฝาย เป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการสร้างฝาย เนื่องจากกิจกรรมการสร้างฝายในปัจจุบันนี้ ทางองค์กรภายนอกล้วนแต่มีการสนับสนุนทางด้านเงินทุนทั้งสิ้น กลุ่มที่เห็นด้วย ส่วนใหญ่มักจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในรูปแบบเงินทุนสนับสนุน ส่วนอีกกลุ่ม คือ ผู้ได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำจากลำเหมืองที่เกิดจากการสร้างฝาย ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรหรือไม่ก็มีพื้นที่สำหรับทำการเกษตร

2) กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างฝาย เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับประโยชน์จากการสร้างฝายทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ ไม่ได้รับการแบ่งสรรปันส่วนเงินทุนจากการสร้างฝาย และในบางกรณี

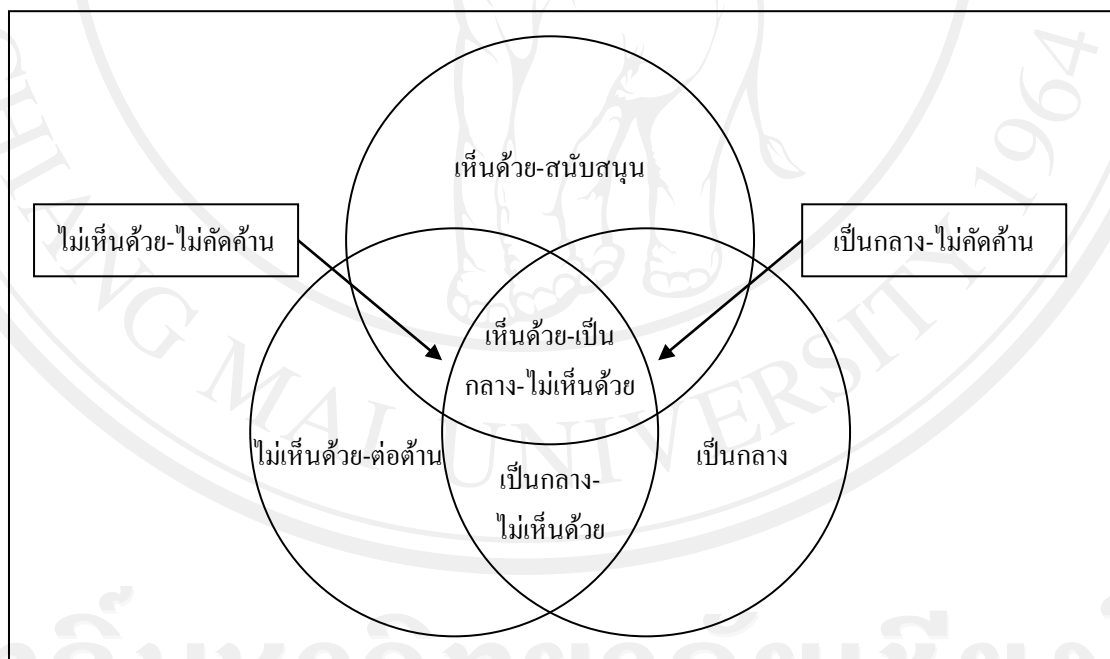
¹⁰ สัมภาษณ์ผู้จำชาติ 21 เมษายน 2554

¹¹ ชาวบ้านแม่เหียะใน 29 มีนาคม 2554

กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยนี้กลับได้รับผลกระทบจากการสร้างฝาย ทั้งที่ก่อนหน้านี้จะมีการสร้างอาจจะไม่ได้ต่อต้านหรือเป็นกลุ่มเห็นด้วยกับการสร้างด้วย

3) กลุ่มที่มีแนวคิดเป็นกลาง คือ ไม่สนับสนุนแต่ก็ไม่ได้คัดค้าน เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับประโยชน์จากการสร้างฝายเช่นกัน แต่เนื่องจากกลุ่มนี้มักจะไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน จึงอาจไม่เห็นประโยชน์หรือโทษของฝายที่ชัดเจน ดังนั้น หากกลุ่มนี้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้เพิ่มขึ้นอาจจะแปรเปลี่ยนไปเป็นกลุ่มที่ 1 หรือ 2 ก็ได้

นอกจากนี้ ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่สามารถจัดเข้าพวกได้หรืออาจจะจัดเข้าในกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่เห็นทั้งข้อดีและข้อเสียของการสร้างฝายในหลายแง่มุม แต่เลือกที่จะสนับสนุนการสร้างทั้งที่บางคนกลับเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างฝายเสียเอง เนื่องจากบางคนอยู่ในสถานภาพคล้ายกับเป็นแกนนำในชุมชน จึงอาจมองเห็นผลดีด้านอื่นนอกจากการอนุรักษ์ เช่น การสร้างพื้นที่ความร่วมมือกับองค์กรภายนอกทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและภาคประชาสังคม ซึ่งท้ายที่สุดแล้วความร่วมมือต่างๆ นี้ในอนาคตจะย้อนกลับไปสู่ชุมชนในที่สุด

ภาพ 6.3 ลักษณะการซ้อนทับของวาทกรรมการอนุรักษ์

ภายใต้วาทกรรมการอนุรักษ์จากกรณีฝายต้นน้ำบ้านแม่เหิยะในนี้ มีความสลับซับซ้อนมาก เกิดการผลิตสร้างพื้นที่และความหมายขึ้นมาปะทะกันหลายประเด็น หากอธิบายเป็นรูปภาพแล้วอาจดูคล้ายวงกลมแสงสีสามวงที่ซ้อนทับกัน วงแรกเป็นตัวแทนการสนับสนุนวาทกรรมการอนุรักษ์ วงที่สองเป็นตัวแทนการไม่สนับสนุน วงที่สามเป็นตัวแทนของกลุ่มที่ไม่สนับสนุนแต่ไม่

คัดค้าน โดยมีพื้นที่ซ้อนทับกันของกลุ่มตัวแทนเหล่านี้ ซึ่งหมายถึงแนวโน้มที่สามารถกระโดดสลับไปมาระหว่างวงกลมสองวงที่เป็นตัวแทนของแนวคิดแต่ละฝ่าย โดยทั้งหมดนี้ จะมีจุดร่วมกันบริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมด้านโค้งกลางจุดตัดของทั้งสามวง การจัดกลุ่มทางความคิดนี้ มีหลักเกณฑ์อยู่ที่ผลประโยชน์ของปัจเจก ชุมชน และประโยชน์สาธารณะที่กว้างกว่าชุมชน แต่ทั้งนี้ การตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มของปัจเจกตามแนวทางนี้ ต้องไม่เป็นไปในแนวทางที่จงใจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนรอบข้าง มิฉะนั้นแล้ว การอธิบายโดยวงกลมสามวงนี้จะไม่สามารถใช้ได้ อย่างไรก็ตาม วงกลมที่ใช้ในการอธิบายตัวแทนความเห็นที่มีต่อวาทกรรมการพัฒนานี้ อาจจะไม่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกสถานการณ์ เนื่องจากเป็นเพียงการนำเสนอแนวความคิดที่ผู้วิจัยประมวลได้จากงานศึกษาวิจัยชิ้นเล็กๆ เท่านั้น

กล่าวโดยสรุป พื้นที่ป่าสวนสมเด็จพระย่าอันเป็นพื้นที่อนุรักษ์นั้นมีการผลิตสร้างทางกายภาพโดยชาวบ้าน หากกล่าวถึงพื้นที่ทางจิตใจ ชาวบ้านมักจะนึกถึงการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชน ส่วนพื้นที่จริงหรือพื้นที่ที่สามที่ชาวบ้านเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านทุกคน จนฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องให้การยอมรับพื้นที่ที่ผลิตสร้างขึ้นมานี้ อย่างไรก็ตาม วาทกรรมการอนุรักษ์นั้นมีหลายรูปแบบ ปฏิบัติการทางพื้นที่ของวาทกรรมจึงมีความหลากหลายตามไปด้วย โดยเฉพาะวาทกรรมด้านหรือการสร้างพื้นที่ต่อต้าน ที่มีความสลับซับซ้อนกำกวม ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายได้อย่างชัดเจน เช่น ในการเห็นด้วยมีการโต้แย้ง ในการโต้แย้งมีการสนับสนุน ในการสนับสนุนมีความเป็นกลาง ในความเป็นกลางมีความโน้มเอียง ฯลฯ วาทกรรมด้านที่เกิดขึ้นจึงเปรียบเสมือนพื้นที่แบบใหม่ ที่รอให้ผู้ปฏิบัติการกลุ่มใหม่ๆ เข้าไปร่วมกันผลิตสร้างความหมายของพื้นที่ต่อไป

6.2 พื้นที่ตอบโต้การครอบงำการพัฒนาของชุมชนแม่เหิยะใน

ภายใต้กระบวนการพัฒนาอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ส่งผลกระทบต่อชุมชนในหลายกรณี ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ในประเด็นการผลิตสร้างพื้นที่ที่ตอบโต้วาทกรรมการพัฒนานี้ ชุมชนแม่เหิยะในวิธีการในการผลิตสร้างพื้นที่ในกรณี โดยจะขอยกตัวอย่างการศึกษาใน 3 กรณี ดังนี้

6.2.1 แผ่นพับกลุ่มเยาวชนเฮฮักแม่เหิยะใน: พื้นที่เล็กๆ บนกระดานแผ่นน้อย

“...วัดสวนพริกเป็นวัดเล็กๆ เหมือนหมู่บ้านของเรา ที่เป็นหมู่บ้านเล็กๆ เหมือนคนแม่เหิยะในที่ยังเป็นคนเล็กๆ เมื่อเปรียบเทียบกับคนใหญ่คนโต และนานา

โครงการเมกะโปรเจกต์ ที่อยู่ถัดจากหมู่บ้านของเราไปไม่ถึงกิโล เรากับเขาอยู่ห่างกันเพียงแค่ภูเขาเล็กๆ กัน ขณะที่เขาอยู่กันหน้าภูเขาพร้อมแสงไฟที่สว่างเจิดจ้า เราอยู่กันหลังภูเขาและยังไม่มีไฟฟ้าใช้ นี่ไงล่ะ ที่ฉันบอกว่าเราอยู่หลังเขาจริงๆ ถูกต้องตามตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ แม่นยำตามความหมายของสำนวนภาษา...” (กลุ่มเยาวชนเฮฮาอีกแม่เหิระใน, 2549)

แผ่นพับเป็นพื้นที่เล็กๆ ที่อาจไม่ได้มีความสำคัญกับผู้ใด ถ้าไม่สนใจจะกางอ่าน เช่นเดียวกับเนื้อความที่บรรยายในแผ่นพับเกี่ยวกับชุมชนแม่เหิระใน หากไม่มีผู้สนใจ ก็ย่อมยากที่จะรู้ว่า ภายในป่าหลังคอยคำยังมีชุมชนเล็กๆ ของคนตัวเล็กๆ อาศัยอยู่ในพื้นที่เล็กๆ ที่กำลังถูกอภิมหาโครงการรุกไล่พื้นที่ โดยผู้ที่เป็นต้นคิดโครงการเหล่านั้นแทบไม่ทราบเลยว่า มีชาวบ้านนับร้อยชีวิตอาศัยอยู่ในหุบคอยเล็กๆ แห่งนี้มากกว่า 70 ปีแล้ว

ภาพที่ปรากฏอยู่บนหน้าแรกของแผ่นพับ อาจไม่สามารถบอกอะไรได้ หากไม่มีคำบรรยายที่บ่งบอกตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน เนื้อหาในข้อความบอกเล่าถึงความ เป็นไปของชุมชนที่มีมาแต่อดีต ผ่านตัวละครที่เป็นชาวบ้านแม่เหิระในสองสามคน โดยพยายาม สะท้อนให้เห็นถึงความคับข้องใจจากการที่ไม่สามารถเข้าถึงการพัฒนา ทั้งที่อยู่ห่างระบบไฟฟ้าเพียงช่วงคอยเล็กๆ ลูกหนึ่งก้นขวางไว้ ขณะที่หมู่บ้านอื่นที่อยู่ในเขตอุทยานฯ เช่นเดียวกัน กลับได้ไฟฟ้าใช้นานแล้ว ถนนลาดยางก็เพิ่งมีสองปีที่แล้ว เสมือนเป็นชุมชนที่ถูกลืม ไม่ว่าจากผู้คน หรืออำนาจรัฐ

พื้นที่ของหมู่บ้านที่ปรากฏในแผ่นพับ มีการบรรยายสภาพพื้นที่และธรรมชาติที่อยู่รายรอบไว้โดยละเอียด ทั้งยังมีการเชิญชวนให้ผู้อ่านที่สนใจเข้าไปเยี่ยมชมธรรมชาติในหมู่บ้าน ไปช่วยกันเก็บหาเห็ด ขุดหน่อไม้ เก็บผักไปกิน แล้วมาทำกับข้าวกิน กินข้าวที่ปลูกเอง แต่ภาพสุดท้ายที่ปรากฏ คือ แผนที่ที่ตั้งหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่อยู่ข้างๆ ล้อมรอบด้วยอาณาเขตโครงการขนาดยักษ์อีกหนึ่งโครงการที่กลืนพื้นที่ของทั้งหมู่บ้าน ประกอบคำบรรยายว่าอยากให้ผู้อ่านเข้ามาเยี่ยมชุมชนก่อนจะไม่เหลืออะไร โดยทิ้งท้ายให้ผู้อ่านช่วยส่งข่าวไปบอกผู้ริเริ่มโครงการเหล่านี้ว่า ยังมีพวกเขา ชาวบ้านแม่เหิระในอาศัยอยู่ที่หลังเขาแห่งนี้

ทั้งภาพและอักษรที่ปรากฏในแผ่นพับของกลุ่มเยาวชนเฮฮาอีกแม่เหิระใน แม้จะไม่มีถ้อยคำหรือภาพที่บ่งบอกถึงลักษณะอาการต่อต้านหรือไม่ยอมรับโครงการเหล่านี้ เพียงแต่ต้องการสื่อสารผ่านพื้นที่เล็กๆ ให้คนทั่วไปและผู้มีอำนาจได้รู้ว่า ยังมีคนเล็กคนน้อยอาศัยอยู่ในพื้นที่เล็กๆ หลังเขาในบริเวณที่เรียกว่า “บ้านแม่เหิระใน” แห่งนี้

ภาพ 6.4 แผ่นพับกลุ่มเยาวชนเฮฮักแม่เหิระโนะ (ซ้าย) และหนังสืออาหารบ้านฉัน (ขวา)

6.2.2 อาหารบ้านฉัน: การผลิตสร้างพื้นที่ผ่านงานเขียน

“บ้านฉัน...อยู่ในป่า ชื่อบ้านแม่เหิระโนะ บ้านฉันอยู่ห่างจากเทศบาลเมือง เชียงใหม่ไม่กี่กิโลเมตร แต่ชื่อฉันสิ...บ้านฉันอยู่ในป่า

แถวบ้านฉันอุดมสมบูรณ์ ฉันเดินขึ้นเขาลงห้วย เก็บเห็ด เก็บเหี่ยว ผักป่าบนดง ดอยมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย ฉันเติบโตใหญ่ขึ้นมาด้วยอาหารจากธรรมชาติในป่าแห่งนี้ เป็นโชคดิของฉันที่ได้เกิดที่นี่ ที่ที่มีอาหารสดอร่อยและมีคุณค่า ในป่าข้าง บ้านฉันเอง

...แต่ถ้าอยากจะทำอร่อยแบบบ้านฉันแท้ๆ ละก็ มากินข้าวที่บ้านฉันสิ...แต่รับมา หน่อยนะ เพราะต่อไปฉันคงไปเก็บเห็ด เก็บผัก หาหน่อไม้บนดอยไม่ได้อีกแล้ว ฉันได้ข่าวร้ายมาว่า...

เขาจะมาพัฒนาบ้านฉัน โดยเอาป่าที่เป็นแหล่งอาหารของบ้านฉันให้ข้างอยู่ เขา เรียกมันว่า อุทยานช้าง เธอพึ่งไม่ผิดหรอก เขาบอกว่าฉันต้องออกไปจากบ้าน ฉัน หรืออย่างดิฉันอาจได้อยู่ต่อ แต่ก็ไม่สามารถที่จะไปหาอาหารจากป่าบนดอย ได้แล้ว

อาหารบ้านฉัน มันไม่ได้เลี้ยงแค่ร่างกายฉันให้เติบโต แต่ได้เลี้ยงจิตใจ และจิต วิญญาณของฉัน ให้เติบโตใหญ่มาด้วยความรัก และความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติที่ เลี้ยงฉันมา ให้เป็นฉันในวันนี้ที่กำลังปวดร้าวอยู่ข้างใน มาสิ...มากินข้าวบ้านฉัน อาหารบ้านฉัน อร่อยนะ”

(คัดลอกจาก คำ คนเขียน ในหนังสือ อาหารบ้านฉัน โดย ปวีณา พรหมเมตจิต จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2550)

ส่วนหนึ่งของข้อความที่พบในบทนำของหนังสือ “อาหารบ้านฉัน” สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่วัยหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งที่เติบโตมาท่ามกลางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นชุมชนหนึ่งที่ชีวิตต้องพึ่งพาฐานทรัพยากรในท้องถิ่น อันหมายถึง ดิน น้ำ ป่า เป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในชุมชนให้เติบโตใหญ่ เนื้อหาจะบอกเล่าถึงบรรดาพืชพันธุ์และสรรพสัตว์ตัวเล็กๆ ที่สามารถนำมาทำเป็นอาหารซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เป็นอาหารจากธรรมชาติที่หาได้ง่ายทำได้ง่าย ทั้งยังปลอดภัยจากสารพิษต่างๆ ที่มักจะพบในอาหารทั่วไป มีการบรรยายภาพพร้อมเล่าเรื่องของชุมชนที่อยู่ในป่า แม้จะใกล้เมืองเชียงใหม่มาก แต่เป็นชุมชนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ (ในปี พ.ศ. 2550)

ในขณะเดียวกัน ก็สะท้อนภาพอันแสดงถึงความเจ็บปวด ความไม่มั่นคงในชีวิต ที่อาจจะถูกผลักดันออกจากพื้นที่อยู่อาศัยอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ซึ่งมีเป้าหมายเพียงเพื่อการสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากธุรกิจท่องเที่ยว ถ้อยคำที่แสดงผ่านงานเขียนอันเป็นพื้นที่แบบหนึ่ง โดยไม่พบข้อความที่แสดงถึงการต่อต้านโครงการเหล่านี้แต่อย่างใด แต่การกล่าวอ้างถึงความสำคัญของพื้นที่ ฐานทรัพยากรและธรรมชาติอันอ่อนโยนที่หล่อเลี้ยงทั้งชีวิตและจิตวิญญาณคนแม่เหิยะใน พร้อมทั้งการเชิญชวนให้ผู้อ่านได้เข้ามาสัมผัส ลองลิ้มชิมรสอาหารพื้นถิ่นที่อาจจะหากินได้ยากในปัจจุบันนั้น แสดงถึงความพยายามในการสร้างพื้นที่เพื่อปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อันหมายถึงฐานชีวิตของคนทั้งชุมชน

การผลิตสร้างพื้นที่ต่อเนื่องจากหนังสืออาหารบ้านฉันนี้ คือ เวทีเปิดตัวหนังสือ “อาหารบ้านฉัน” ที่จัดขึ้นเมื่อเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 ณ บริเวณลานข้างสวนสมเด็จพระย่า บ้านแม่เหิยะใน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีตัวแทนจากหลายภาคส่วน ทั้งตัวแทนจากภาคีคนรักเชียงใหม่ กลุ่มนักเขียน และหัวหน้าอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพเข้าร่วมในงานนี้ด้วย เมื่อสอบถามความเห็นชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีครั้งนั้น ชาวบ้านต่างก็พูดทำนองเดียวกันว่า เป็นงานเปิดตัวที่ประสบความสำเร็จ ได้บอกเรื่องราวของชุมชนให้แก่คนภายนอกได้รับรู้ ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั้งกับคนไทยด้วยกัน รวมถึงชาวต่างชาติก็ให้ความสนใจด้วย

6.2.3 แม่เหิยะในบนพื้นที่ออนไลน์

นอกจากนี้ พบว่ามีงานเปิดตัวหนังสือปรากฏอยู่ในสังคมออนไลน์ แม้มีจำนวนไม่มาก แต่ก็ถือว่าการขยายพื้นที่ให้สังคมออนไลน์ได้รู้จักชุมชนแม่เหิยะในเพิ่มขึ้น ในการสืบค้นผ่าน Google ซึ่งเป็น Search Engine ยอดนิยม โดยใช้คำค้นว่า “อาหารบ้านฉัน” เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 จะพบเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาและรายละเอียดของหนังสือราว 3 แห่ง โดยเป็นเว็บไซต์เกี่ยวกับการขายหนังสือเล่มนี้ 2 แห่ง เว็บไซต์ที่บอกรายละเอียดเนื้อหาของหนังสือ 1 แห่ง และเว็บ

ที่บอกกิจกรรมงานเปิดตัวหนังสืออีก 3 แห่ง โดยมีประเด็นที่น่าสนใจจากที่พบในเว็บไซต์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) เว็บไซต์ <http://www.food4change.in.th/index.php/> พบคำว่า “อาหารบ้านฉัน” เป็นหัวข้อบนสุด เขียนโดย แก้วตา รัมอิน เมื่อวันที่อังคารที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2553 บรรยายรายละเอียดของผู้เขียนหนังสือโดยผ่านมุมมองเจ้าของเว็บไซต์ ดังเช่นข้อความที่เขียนว่า

“...ปวีณา บอกว่าป่าหลังบ้านเธอกำลังจะกลายเป็นอุทยานช้าง แน่นอน คนต้องออกไป หรือถ้าไม่ยอมออกไป ก็ต้องจำกัดพื้นที่ คงต้องตัดต้นไม้มากมาย คงต้องสร้างรั้วขนาดใหญ่ คงไม่สามารถไปเก็บเห็ด หาหน่อได้อย่างเคย เขียนไปๆ ชักจะเศร้า กลับไปดูที่เมนูอาหารคิดว่า อาหารพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำง่าย ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน ปวีณาเองก็เขียนเล่าเป็นธรรมชาติเชียว ฉันว่าจะลองทำตามดูบางอย่างส้าโม่มะขามอ่อนเนี่ย แค่นี้ก็อร่อยแล้ว นอกจากนั้นก็ยังมีเคล็ดลับเยอะไปหมด น่าสนใจทีเดียว...” (แก้วตา รัมอิน)

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังแสดงถึงความห่วงใยต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น อาจทำให้เราไม่สามารถหาอาหารตามธรรมชาติมาประกอบอาหารได้ จึงต้องกินอาหารที่มาจากกระบวนการผลิตหรือการเกษตรที่ต้องใช้สารเคมี อาหารและทรัพยากรธรรมชาติถูกแย่งยึดไป พื้นที่ป่าต้องเปลี่ยนแปลงหน้าที่ตามธรรมชาติเพื่อการพัฒนา คนในปัจจุบันจึงต้องแสวงหาเงินเพียงเพื่อไปซื้อสิ่งของที่อาจไม่จำเป็นต้องซื้อ หากสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้หากเราเป็นเจ้าของ ดังนั้น ความรู้สึกหวงแหนในทรัพยากรท้องถิ่น คือ สิ่งที่เจ้าของเว็บไซต์นี้ต้องการสื่อสารให้ผู้ชมเว็บไซต์ได้รับรู้นั่นเอง

2) เว็บไซต์ <http://totell.exteen.com/20071221/entry> มีการโพสต์เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2550 โดย totell เป็นเว็บไซต์ที่บรรยายถึงบรรยากาศในงานเปิดตัวหนังสือสั้นๆ โดยเน้นเฉพาะภาพกิจกรรมที่เกิดขึ้นในงานนี้ แต่ที่น่าสนใจ คือ มีการโต้ตอบระหว่างคนในสังคมออนไลน์แห่งนี้รวม 10 ครั้ง ระหว่าง 2007-12-21 22:41 ถึง 2007-12-24 03:07 รวมเวลาประมาณ 2 วัน 4 ชั่วโมง 26 นาที แม้จะเป็นคำทักทายกันสั้นๆ แต่ก็ทำให้คนอย่างน้อย 5 คนรู้จักแม่เหิระในเพิ่มขึ้น

3) เว็บไซต์ <http://blogazine.in.th/blogs/praejaru/post/477> มีการโพสต์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 โดย praejaru เป็นเว็บไซต์ที่น่าสนใจรายละเอียดของงานเปิดตัวหนังสือได้ดี เว็บไซต์นี้เป็นเว็บไซต์ประเภทที่เรียกว่า Blog จึงเรียกเจ้าของหรือผู้เขียนบทความบนเว็บไซต์ประเภทนี้เรียกว่า Blogger อันเปรียบเสมือนสมุดบันทึกออนไลน์ ที่เจ้าของสามารถเข้าไปเขียน

โพสต์รูปภาพ บรรยายสถานการณ์ต่างๆ ตามแต่ความสนใจ เมื่อเปรียบเทียบแล้วจึงไม่ต่างจากคอลัมน์ิสต์ในสื่อสิ่งพิมพ์ตามปกติ แต่ต่างกันตรงที่ Blog สามารถเปิดโอกาสให้ผู้เข้าเยี่ยมชมสามารถโต้ตอบ แสดงความคิดเห็นต่อ Blogger ได้ โดยมีการโต้ตอบระหว่างคนในสังคมออนไลน์แห่งนี้รวม 5 ครั้ง ระหว่าง 14 กุมภาพันธ์ 2008 เวลา 16:57 น. ถึง 18 มีนาคม 2008 14:23 น. รวมเวลาประมาณ 26 วัน 22 ชั่วโมง 34 นาที โดยมีผู้เข้าร่วมโต้ตอบ 3 ราย

เนื้อหาที่ปรากฏในพื้นที่สื่อแห่งนี้ บ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่า Blogger มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นไปของพื้นที่เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเปลี่ยนสิทธิการครอบครองพื้นที่ ซึ่งอาจจะเป็นต้นเหตุให้ชุมชนต้องถูกผลักดันออกจากถิ่นที่อยู่ของตนเองได้ โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มทุนและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ตีตลาดเข้ามา การที่ Blogger เลือกที่จะนำคำพูดของชาวบ้านในส่วนที่สำคัญที่สุด ที่บ่งบอกความเป็นไปของชุมชนมาปรากฏบนพื้นที่เว็บไซต์ว่า

“...พื้นที่อุทยานดอยสุเทพนั้น ในที่ชาฟารีเอาพื้นที่ไปใช้ทำไร่ พืชสวนโลก เอาไปทำไร่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เอาไปใช้ทำไร่ รวมแล้วส่วนอื่นขอใช้พื้นที่ได้นับพันนับหมื่นไร่ ชาวบ้านทั้งที่อยู่ก่อนและอยู่ใหม่ขอใช้พื้นที่อยู่อาศัยไม่ได้หรือ ทำไมมารังเกียจชาวบ้าน ถ้าจะจัดการก็ต้องจัดการให้เหมือนกัน ดูเถะในพื้นที่เดียวกัน ส่วนอื่นมีไฟฟ้าใช้ แต่ส่วนของชาวบ้านไม่มี พื้นที่ใกล้ๆ อย่างในชาฟารีก็มีไฟฟ้าใช้ ส่วนที่มหาวิทยาลัยก็มีไฟฟ้าใช้...”

ในกรณีนี้ Blogger จึงเปรียบเสมือนหนึ่งผู้ผลิตสร้างพื้นที่ให้แก่คนในชุมชนแม่เหิยะในด้วยการนำเสนอถ้อยคำที่บ่งบอกถึงความคับข้องหมองใจของชาวบ้านสู่สังคมออนไลน์ ผู้ที่มาโต้ตอบจึงล้วนแต่มีความเห็นไปในทางเดียวกัน โดยเฉพาะการพยายามอธิบายให้เห็นสภาพของปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาและการอนุรักษ์ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการนำเอาความรู้ทางตะวันตกมาใช้โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับชุมชนและสิ่งแวดล้อม รวมถึงปัญหาการรวมศูนย์จัดการทรัพยากรโดยกลุ่มอาชีพที่ผูกขาดความรู้เหล่านั้น แต่กลับไม่เห็นว่าคุณสมบัติที่ตนเองนำไปใช้ก็มีปัญหา ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว การพัฒนาโดยไม่ทราบรากเหง้าของปัญหาอย่างแท้จริง ผลจากการพัฒนาเหล่านั้นจะย้อนกลับทำลายตนเองในที่สุด

4) เว็บไซต์ <http://www.localtalk2004.com/V2005/detail.php> โดย ศิริลักษณ์ ศรีประสิทธิ์ มีการโพสต์เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เป็นเว็บไซต์ที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการเชียงใหม่ในชาฟารีที่เกิดในชุมชนแม่เหิยะในอย่างละเอียด มีการนำเสนอเนื้อหาจากแผ่นพับของกลุ่มเยาวชนเฮฮากแม่เหิยะใน ประวัติของการก่อตั้งกลุ่มเยาวชน การดำเนินกิจกรรม

ด้านการอนุรักษ์ในพื้นที่ โดยเฉพาะการทำฝายต้นน้ำร่วมกับกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอกและประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาในเว็บนี้ คือ การนำเสนอประเด็นปัญหาในพื้นที่ผ่านคำพูดของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโดยตรง เช่นในกรณีของป่าไร่คันได้ถูกนำเสนอว่า

“...เขตอุทยานฯ ชาวบ้านอะไรไม่ได้เลย แต่รัฐเข้ามาเอาน้ำไป เอาสัตว์เข้ามาอยู่ ตอนนี้อยู่ในหน้าแล้งก็พบว่า น้ำในลำห้วยเหือดแห้ง น้ำเปลี่ยนสาย เป็นผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจน การเข้ามาดำเนินงานต่าง ๆ ชาวบ้านไม่เคยได้เข้าไปมีส่วนร่วมเลย ฉะนั้นการลุกขึ้นมาทำกิจกรรม การรวมตัวหรือการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการของชุมชนจึงเป็นการประกาศให้รัฐรู้ว่า เราอาศัยอยู่ที่นี้ อยู่ที่บ้านแม่เหิยะในแห่งนี้...”

พร้อมกันนี้ยังมีการผลิตสร้างพื้นที่ (ซ้ำ) ให้แก่เยาวชนเฮฮาแม่เหิยะใน ด้วยการลงทำว่า

“...แม้ว่ากลุ่มเยาวชนเฮฮาแม่เหิยะใน จะเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ แต่หัวใจไม่เล็กอย่างที่คิดเลยนะคะ หากผู้อ่านคนใดสนใจ อาจจะลองแวะไปเยี่ยมชม ไปเที่ยวที่บ้านแม่เหิยะในได้ เพราะที่บ้านแห่งนี้เขายินดีต้อนรับทุกคน ถ้าอยากเห็นน้ำตกสวย ๆ อย่างน้ำตกตาดหมาให้ น้ำตกผาเงิบ น้ำตกผาลาด หรือจะไปเที่ยววัดสวนพริก เล่นน้ำในลำธารที่ใสสะอาด ก็ไปกันได้ที่บ้านแม่เหิยะใน!”

ในกรณีการผลิตสร้างพื้นที่แม่เหิยะในบนโลกออนไลน์ของศิริลักษณ์ ศรีประสิทธิ์นี้ รูปแบบวิธีการในการนำเสนอคล้ายกับของ praejaru (2555) แต่ประเด็นในการนำเสนอค่อนข้างต่างกัน เนื่องจากการติดตามความเป็นไปของโครงการพัฒนาในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนแม่เหิยะในลักษณะสลับซับซ้อน มีการนำคำกล่าวอ้างของคนแม่เหิยะมาเขียนเชื่อมโยงให้เป็นประเด็นที่เจ้าของเว็บต้องการสื่อ ซึ่งก็คือปัญหาของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อชุมชน จนต้องมีปฏิบัติการสร้างพื้นที่ขึ้นมาตอบโต้กระบวนการพัฒนานี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าพื้นที่แม่เหิยะในที่น่าสนใจผ่านเว็บนี้ คือ “การผลิตซ้ำ” ของวาทกรรมการต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาโดยชุมชนแม่เหิยะในนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป พื้นที่ทางสังคมออนไลน์ที่น่าสนใจที่เกี่ยวเนื่องกับบ้านแม่เหิยะในซึ่งผู้วิจัยหยิบยกขึ้นมาเป็นกรณีศึกษานี้ นอกจากจะแสดงถึงการสร้างพื้นที่ใหม่ของชุมชนแม่

เหิยะในบนสังคมออนไลน์แล้ว ยังเป็นการผลิตซ้ำประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริงที่สื่อกระแสหลักอาจไม่ให้พื้นที่มากนัก จึงเป็นช่องทางเล็กๆ ที่ช่วยให้บุคคลบนสังคมออนไลน์ได้รับความเป็นไปและปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนแม่เหิยะในได้ค่อนข้างดี และในบางเว็บมีการนำเสนอประเด็นได้แหลมคมกว่าสื่อกระแสหลักด้วย อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงข้อมูลอาจมีข้อจำกัด เนื่องจากโดยลักษณะทางเทคนิคของ Google ที่เน้นการค้นหาจากจำนวนครั้งของคำค้นหาที่ปรากฏ มากกว่าความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของคำค้นหา ทำให้ผู้ที่สนใจแต่ไม่ทราบถึงข้อจำกัดดังกล่าวไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างน่าเสียดาย

6.3 พิธีเลี้ยงดง: จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สู่การควบคุมพื้นที่โดยรัฐ

ประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พิธีเลี้ยงดง” นั้น ในปัจจุบันพื้นที่การประกอบพิธีเช่น สรวงผีปู่แสะย่าแสะที่ดงไม้ใหญ่บริเวณทางเข้าบ้านแม่เหิยะในเชิงดอยคำ เรียกว่า “ดงปู่แสะ” สัตว์ที่นำมาสังเวยผีปู่แสะย่าแสะ คือ ควาย ซึ่งจะต้องเป็นควายหนุ่มที่เขาขาวเพียงหู ผีปู่แสะใช้ควายดำ ผีย่าแสะใช้ควายเผือก จะเป็นตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ แต่ปัจจุบันจะมีการฆ่าควายเพียงตัวเดียว สมัยก่อนในวันทำพิธีจะมีการฆ่าควายบริเวณพิธีหน้าหอปู่แสะย่าแสะ เมื่อฆ่าควายแล้วก็จะเอาเนื้อควายปรุงเป็นเนื้อลาบ แกงอ่อมสำหรับสังเวย และมีเนื้อสดสำหรับสังเวยปู่แสะย่าแสะ โดยเอาไปห้อยไว้ที่เสาหอปู่แสะย่าแสะ 2 ชั้น คนเข้าทรงจะต้องกินเนื้อสดนี้ พร้อมกับดื่มเหล้าไปพลางด้วย และจะต้องดื่มเหล้าทั้ง 12 หอ ส่วนศีรษะควายและหนัง จะนำมาปูไว้ที่หน้าปู่แสะย่าแสะ คนทรงจะเอาเนื้อดิบมานั่งกินบนศีรษะควาย เมื่อเสร็จพิธีการกินเนื้อสดและสุราแล้ว ก็จะมีการแคะจี๊พื้น โดยเอาไม้ท่อนใหญ่ๆ มาแคะเป็นพิธี แสดงให้เห็นว่าเป็นปู่แสะย่าแสะ เมื่อแคะพื้นเสร็จแล้วคนทรงก็จะนอนแผ่กับพื้นสงบนิ่งไปครู่หนึ่ง เป็นการแสดงว่าปู่แสะย่าแสะได้ออกจากการเข้าทรงไปแล้วจึงลุกขึ้น

ประเพณีเช่นผีปู่แสะย่าแสะได้ทำกันมาโดยตลอด ในสมัยก่อนเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ประกอบพิธี ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2480 ทางราชการห้ามมิให้ทำการเช่นสรวง จนถึงในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาจึงได้ฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง แต่ให้การฆ่าควายดำเพียงตัวเดียว และให้ทำพิธีเช่นสรวงที่ดงปู่แสะย่าแสะ ทางทิศตะวันออกเชิงดอยคำเท่านั้น ในอดีตชาวบ้านที่อยู่อาศัยบริเวณดินดอยสุเทพ และหมู่บ้านในตำบลแม่เหิยะ จะร่วมกันจัดทำพิธีกันเองในวันขึ้น 14 หรือ แรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี โดยวันจัดที่แน่นอนนั้นขึ้นอยู่กับชาวบ้านในตำบลแม่เหิยะจะตกลงกันเอง

ในการเช่นผีปู่แสะย่าแสะ สิ่งที่จะขาดไม่ได้ก็คือ “ผ้าพระบฏ” กว้างประมาณ 2×3 เมตร ด้านชายผ้าทั้งข้างล่างข้างบน จะมีไม้กลมขนาดกำรอบมือสอดไว้ทั้งสองข้าง ผ้าที่ใช้เขียนเป็นผ้าดิบค่อนข้างหนา เขียนรูปพระพุทธรูปปางโปรดสัตว์ มีพระอัครสาวกทั้งสองข้าง คือ พระสารีบุตรและ

พระโมคคัลลานะ มีอักษรบอกไว้ว่า เขียนเมื่อ พ.ศ. 2469 เมื่อไม่มีการประกอบพิธีจะเก็บผ้าพระบฏใส่หีบไม้ไว้อย่างดี ในสมัยก่อนเก็บไว้ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร แต่ปัจจุบันนี้เก็บไว้ที่วัดบ้านป่าจี้ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 6.5 ควายที่นำมาเป็นเครื่องเซ่น (ซ้าย) และพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ (ขวา)

ในสมัยก่อนที่พิธีเลี้ยงคงจะดำเนินการโดยเทศบาลเมืองแม่เหียะในปัจจุบัน การจัดเตรียมพิธีเลี้ยงคงกระทำโดยชาวบ้านในตำบลแม่เหียะ โดยเฉพาะคนในหมู่ที่ 3 บ้านป่าจี้ รวมถึงชุมชนเกษตรแม่เหียะใน มีดุงพัฒนา แดงมณี ชาวบ้านป่าจี้เป็นหัวเรี่ยวในการเรียกริเงิน “หอมสดงค์” จากชาวบ้านทุกๆ หลังคาเรือน หลังละ 10-20 บาท ส่วนการจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีเลี้ยงคง เช่น สวดย(ขัน)ดอก ขันผูกข้อมือ ขันตั้ง คั่วก (กระทงใบตอง) สำหรับใส่เครื่องสังเวย โดยจะแบ่งกันทำทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้อย่างทั่วถึง แต่หลังจากปี พ.ศ. 2539 มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลเหียะ (อบต. แม่เหียะ) การเมืองระดับท้องถิ่นจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในการจัดพิธีเลี้ยงคง โดยในปี พ.ศ. 2543 มีการสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิธีเลี้ยงคงโดยชาวบ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 เกิดเทศบาลตำบลแม่เหียะ การจัดพิธีเลี้ยงคงจึงอยู่ภายใต้การดำเนินการของทางเทศบาลฯ ทั้งหมด ถือเป็นนโยบายประจำปีมีแผนงานสนับสนุนกิจกรรม มีงบประมาณ เช่นเดียวกันในปี พ.ศ. 2548 ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ก็เข้ามาร่วมสนับสนุนด้านงบประมาณอีกหน่วยงานหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2554 มีการยกระดับฐานะจากเทศบาลตำบลเป็นเทศบาลเมืองโดยการสนับสนุนยังคงเดิม ดังนั้น ในปัจจุบันการดำเนินพิธีกรรมเลี้ยงคงทางเทศบาลเมืองแม่เหียะจึงเป็นเจ้าภาพในการจัดเตรียม “แต่งดา” เครื่องเซ่นไหว้ และดำเนินพิธีกรรมนี้ โดยมีทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ร่วมสนับสนุนด้านงบประมาณเช่นเดียวกัน

6.3.1 การจับจ้องพิธีเลี้ยงดงในยุคเทคโนโลยีการถ่ายภาพแบบดิจิทัล

ในช่วงกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2554 ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมนี้ ตั้งแต่การ “ดาควั” หรือเตรียมเครื่องเช่นฝัปปูเสะย่าสะะที่บ้านของยายบัวเรว ชาวบ้านป่าจี หมู่ที่ 3 ตำบลแม่เหียะ ยายบัวเรวได้รับมอบหมายจากทางเทศบาลเมืองแม่เหียะให้เป็นผู้จัดเตรียมเครื่องเลี้ยงฝัปปัก สวดดอก ขันตั้ง เทียน หมาก เมี่ยง บุหรี่ ข้าวตอกดอกไม้ ไก่ต้ม ขนมน ข้าวต้ม (ข้าวต้มผัด) ข้าวเหนียว ผลไม้ ฯลฯ โดยคนที่มาช่วยเป็นเหล่าลูกหลานบ้านใกล้เคียงเลี้ยง ยายบัวเรวถือว่าเป็นผู้รู้ในพิธีกรรมนี้ ทั้งยังรับหน้าที่โดยสมัครใจ ทางเทศบาลจึงมอบหมายให้ยายบัวเรวเป็นกำลังหลักในการดาควัในพิธีเลี้ยงดงของทุกปี

ในวันเลี้ยง (วันทำพิธี) ราวแปดโมงเช้าผู้คนเริ่มรวมตัวกันบริเวณปากทางขึ้นดอยคำ มีการตั้งขบวนแห่พระพุทธรูปของชาวบ้าน กลุ่มคนเฒ่า นักเรียนโรงเรียนศิริรัตนบริหาร โรงเรียนศิริมงคลอาจารย์ กลุ่มผู้บริหารและพนักงานเทศบาล เจ้าหน้าที่อุทยาน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน เมื่อประธานในพิธี คือ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเดินทางมาถึง จึงจุดธูปบูชาปู่เสะย่าสะะ ในขั้นตอนนี้จะมีการบูชาปู่เสะย่าสะะ โดยในช่วงท้ายจะเป็นการขอปู่เสะย่าสะะลดบันดาลให้ผู้คนมีชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุขและมีคำว่า “...ขอให้ในท้าวฟารี พืชสวนโลกเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป...”

ภาพ 6.6 การกางพระพุทธรูป (ซ้าย) และพระพุทธรูปที่ห้อยอยู่บนกิ่งไม้ (ขวา)

เมื่อกล่าวคำบูชาเสร็จสิ้น การเดินขบวนเริ่มเคลื่อนที่ โดยมีพนักงานเทศบาลสาวงามสามคนเป็นผู้ถือป้ายไวนิลที่มีข้อความว่า “ขบวนแห่พระพุทธรูป ประเพณีเลี้ยงดง (ปู่เสะย่าสะะ) วันที่ 15 มิถุนายน 2554 เทศบาลตำบลแม่เหียะ ร่วมกับ สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหียะ” ตามด้วยขบวนแห่ตุง กลุ่มผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำในท้องถิ่นที่เป็นขบวนขันดอก ขบวนแห่กลอง ขบวนขนพระพุทธรูป กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ เด็กนักเรียนและชาวบ้าน เมื่อขบวนเข้ามาถึงก็จะหยุดที่ดงไม้ โดยจะนำหีบพระพุทธรูปไปตั้งบนฐานไม้ที่อยู่ใต้โคนต้นไม้ใหญ่ จากนั้นจะมีพิธีทาง

พระพุทธศาสนา คือ การกางพระบฏ โดยกลุ่มผู้บริหาร อปท. จะมายืนบริเวณหน้าหีบพระบฏ เมื่อการพิธีทางศาสนาเสร็จสิ้นก็จะมีการเปิดหีบเพื่อกางพระบฏโดยใช้เชือกดึงขึ้นห้อยกับกิ่งไม้

ในช่วงที่กำลังเปิดหีบผ้าพระบฏนี้ ขบวนช่างภาพ ผู้สื่อข่าวทั้งระดับท้องถิ่นและช่างภาพสถานีโทรทัศน์จากกรุงเทพฯ ก็กรูกันเข้ามาเพื่อจะเก็บภาพทุกช็อตทุกวินาทีให้ได้มากที่สุด (ในช่วงเดียวกันนี้ ผู้วิจัยพยายามเก็บภาพระหว่างกางพระบฏอยู่ห่างๆ แต่ไม่สำเร็จ เพราะถูกเบียดผลักออกมา) ผู้ที่เป็นคนดึงพระบฏขึ้นคราวนี้ คือ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ความอลหม่านอันเนื่องมาจากการรุมล้อมของช่างภาพรอบพื้นที่ห้อยพระบฏก็เกิดขึ้นอีกครั้ง หลังจากพระบฏกางแล้วจะมีการกัศแก้วไปมาไม่ว่าจะมีลมพัดหรือไม่ก็ตามจะถือว่าเป็นลางดี แต่หากผ้าพระบฏไม่แกว่งกิ่งอยู่เฉยๆ ถือว่าเป็นลางไม่ดี เบื้องหน้าพระบฏจะนิมนต์พระมาสวดมนต์และฉันเพลด้วย ต่อจากนั้นพิธีกรรมก็เริ่มขึ้น ผู้ที่เป็นร่างทรงปู่สะย่าสะจะขึ้นเข้าไปในผาม (หอพิธิ) แต่กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในผู้วิจัยไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เนื่องจากโดนบดบังจากเจ้าหน้าที่เทศบาล และโดยเฉพาะเหล่า “ช่างภาพ”ทั้งหลาย (อีกครั้ง) ไม่ว่าจะเป็นช่างถ่ายภาพหรือช่างกล้องโทรทัศน์ จากนั้นแล้วร่างทรงจะออกมาข้างนอกผามแล้วขึ้นไปกินเหล้าบนต้นไม้แล้วเดินไปยังกองซากควาย บางครั้งก็นั่งและเกลือกตัวกับกองซากเนื้อควายแล้วทำการหยิบชิ้นเนื้อเข้าปาก โดยมีผู้บริหาร อปท. ยืนอยู่ไม่ห่างร่างทรง แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากนี้ผู้วิจัยไม่สามารถเห็นอะไรอีก เนื่องจากบริเวณลานพิธีบริเวณกองซากควายต่างรายล้อมไปด้วยผู้คน โดยเฉพาะ “สื่อ” กลุ่มเดิมหลายสิบคน จากหลายสำนัก ปฏิกริยาที่เกิดขึ้น คือ เสียงตะโกน โห่ร้องตำหนิกลุ่มนักข่าวจากชาวบ้านที่เฝ้าดูอยู่นอกรั้วดังขึ้นเป็นระยะๆ น้ำเสียงไม่พอใจที่ถูกนักข่าวเหล่านั้นบดบังพิธีกรรมที่หลายคนอุดส่ำหึเสียเวลาเดินทางมาชมให้เห็นเป็นบุญตา

เหตุการณ์หลังจากนั้น ผู้วิจัยก็ไม่สามารถสังเกตเห็นอะไรได้อีก เช่นเดียวกับชาวบ้านร่วมพันชีวิตที่อยู่นอกรั้วพิธิ มาเห็นอีกครั้งเมื่อร่างทรงกลับเข้าผามแล้วทำการเปลี่ยนเสื้อเป็นชุดสีขาวเป็นอันเสร็จพิธี เมื่อเสร็จสิ้นงานแล้ว ผู้คนจากหลากหลายทิศก็ต่างทยอยเดินทางกลับที่ตั้งของตัวเอง ผู้วิจัยจึงเดินออกไปทางปากทางเข้าหมู่บ้าน ได้พบทั้งรถไฟฟ้าพ่วงลายฮีราฟจากเชียงใหม่ ไนท์ซาฟารี รถบรรทุกหกล้อสีส้มของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค รถนักเรียนจากโรงเรียนประถมศึกษา รถของหน่วยงานที่เข้าร่วมพิธี รวมรถยนต์ของชาวบ้านแล้วอาจเป็นหลักร้อยคันจอดเรียงรายอยู่ข้างทางยาวไปจนเกือบถึงอาคารปฏิบัติการคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนอีกด้านถนนมีรถยนต์จอดเรียงไปจนเกือบถึงทางแยกไปดอยคำ-บ้านป่าจี้ เช่นเดียวกันกับรถเครื่องนับร้อยที่จอดเต็มสวนป่าไม้สักตรงข้ามด้าน ทป. 4 ประชาชนทั้งหลายต่างก็บิดกุญแจสตาร์ทเครื่องแล้วขับรถคลานออกไปช้าๆ เนื่องจากรถติดอย่างหนัก จึงทิ้งฝุ่นควัน อากาศเสียและมลพิษต่างๆ ไว้ให้ป่าดงอันศักดิ์สิทธิ์ของปู่สะย่าสะเป็นผู้ฟอกให้กลับคืนเป็นอากาศบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

ภาพ 6.7 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ (ซ้าย) และใบปลิวประชาสัมพันธ์ประเพณีเลี้ยงดอง พ.ศ. 2554 (ขวา)

การเข้าไปสังเกตการณ์พิธีเลี้ยงดองครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวการอธิบายขององค์บรรจุน (2555) ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์เพิ่มเติมในประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การขยายเข้ามายึดครองและควบคุมพื้นที่พิธีกรรมของกลุ่มการเมืองหรือรัฐ (ท้องถิ่น) สามารถเห็นได้ชัดเจนตั้งแต่ป้ายประชาสัมพันธ์ที่ติดไว้บริเวณหน้างาน เป็นการประมวลภาพในปีก่อน โดยมีภาพของกลุ่มนักการเมืองอยู่กึ่งกลาง รายรอบด้วยภาพที่เกี่ยวข้องเปรียบเสมือนนักการเมืองเป็นศูนย์กลางหรือมีความสำคัญในการจัดงานนี้

ประการที่สอง การช่วงชิงพื้นที่พิธีกรรมของสื่อไปจากพื้นที่สาธารณะของชาวบ้านจากการเบียดบัง เนื่องจากสื่อต้องการภาพเหตุการณ์ มุมมองที่ดีที่สุดไปนำเสนอแก่สังคมภายนอก จึงต้องเบียดแย่งพื้นที่ ช่วงชิงจังหวะ จนกระทั่งไปบดบังการมองเห็นของชาวบ้านนับพันคน

ประการที่สาม ดูเหมือนว่าสื่อมีการร่วมมือกับนักการเมืองเป็นอย่างดี เนื่องจากนักการเมืองคอยยื่นกำกับข้างร่างทรงเพราะต้องการปรากฏอยู่บนพื้นที่สื่อ สื่อเองก็ต้องการมุมมองที่แปลกใหม่ไปนำเสนอชาวบ้านต่างพื้นที่ ภาพนักการเมืองคอยยื่นกำกับขึ้นนั่งร่างทรงเปรียบเสมือนพื้นที่ของผีซึ่งเหลือน้อยอยู่แล้วถูกยึดครองและควบคุมจากนักการเมืองท้องถิ่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงถูกบีบให้เหลือน้อยลงไปอีก

ประการที่สี่ การที่รัฐท้องถิ่นอันเปรียบเสมือนพื้นที่การเมืองประเภทหนึ่งขยายขอบเขตเข้าไปยึดกุมพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนยุคก่อนร่วมกันสร้างขึ้นมา อาจมีสาเหตุสองประการ คือ 1) ความพยายามสร้างภาพของการเป็นผู้พิทักษ์รักษาและสืบทอดประเพณีท้องถิ่นแทนที่ชาวบ้าน คือ ความต้องการขยายอำนาจในการควบคุม จัดระเบียบผู้คน โดยผ่านพิธีกรรมความเชื่ออันศักดิ์สิทธิ์ 2) ความต้องการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นทุน พิจารณาจากคำบูชาปู่และย่าและที่กล่าวทำนองว่า “...ขอให้ในท้ชาฟารีและพีชสวนโลกเจริญง่ๆ ขึ้นไป...” เนื่องจากทั้งสององค์กรนี้ล้วนมีเป้าหมายเชิงธุรกิจที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เป็นการแสดงออกอย่าง

ชัดเจนว่า ต้องการให้พิธีกรรมนี้กลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวซึ่งสามารถเปลี่ยนไปเป็นทุน แสดงให้เห็นถึงอำนาจของตัวแสดงทั้งสองที่กำลังเข้ามามีบทบาทต่อการควบคุมจัดการพื้นที่ในการบริหารของรัฐท้องถิ่นมากขึ้น การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อให้ผู้คนหันมาสนใจและเดินทางเข้ามาชมพิธีกรรมพ่วงไปกับการเยี่ยมชมในทิวเขาฟารีและพืชสวนโลกที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน จะนำไปสู่การจับเก็บรายได้จากภาษีที่เพิ่มขึ้น อันจะนำไปสู่งบประมาณที่เพิ่มขึ้น จึงสามารถนำไปควบคุมและบริหารจัดการพื้นที่ได้มากขึ้นด้วย

ดังนั้น เมื่อพิจารณาผ่านกรอบการไล่ยัดของ Harvey (2003) จะมองเห็นกระบวนการยึดแย้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นของส่วนรวมให้อยู่ภายใต้การครอบครองและควบคุมของรัฐท้องถิ่น ซึ่งอาจมีความต้องการในการทำให้พิธีกรรมนี้กลายเป็นสินค้าที่ตอบสนองต่อภาคธุรกิจท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวแบบธรรมชาตินิยม (การจัดแสดงพืชพันธุ์ในอาคารและสัตว์ป่าในกรงขังกึ่งธรรมชาติ) ให้สอดคล้องกัน โดยการยึดครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มจากการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดเตรียมพิธีกรรม ก่อนจะรวบรวมอำนาจไปจัดการในที่สุด ในอีกด้านอาจมองว่า รัฐท้องถิ่นต้องการขยายอำนาจในการควบคุมผู้คนผ่านพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นพิธีกรรมที่กลายมาเป็นสินค้าที่ตอบสนองการบริโภคของนักท่องเที่ยว การนำเสนอผ่านสื่อ จึงเป็นการพยายามสร้างพื้นที่ให้ประชาชนจากภูมิภาคอื่นได้รับรู้และอยากเดินทางไปเยี่ยมชมมากขึ้น ส่งผลต่อการรับจ่ายใช้สอยในพื้นที่เพิ่มขึ้น จึงสามารถจัดเก็บภาษี เงินรายได้ที่สูงขึ้นนำไปสู่งบประมาณในการควบคุมจัดการพื้นที่เพิ่มขึ้น ทั้งยังส่งผลดีต่อกลุ่มธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ ในกรณีนี้อาจมองได้ว่ารัฐและทุนต่างเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยรัฐอาจมองถึงงบประมาณในการบริหารจัดการพื้นที่เพิ่มขึ้น ขณะที่กลุ่มทุนก็ย่อมที่จะได้รับอานิสงส์จากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอีกด้วย

6.3.2 ขายครัวหน้าดงปู่สะ: พื้นที่ต่อรองเล็กๆ ของคนแม่เหิยะใน

พื้นที่ที่เหลื่อของชาวบ้านแม่เหิยะในและคนในท้องถิ่นที่เข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนในพิธีเลี้ยงดง อาจกล่าวได้ว่า เหลื่อเพียงแค่การเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพื้นที่พิธีกรรมที่กลายเป็นเวทีการแสดงเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวอันมีเป้าหมายทางธุรกิจเป็นหลัก รวมทั้งความต้องการควบคุมผู้คนผ่านพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ คนในท้องถิ่นและชาวบ้านแม่เหิยะในจึงถูกเบียดขับออกไปจากพื้นที่นี้ จนกลายเป็นเพียงคนขายของในพิธีกรรมที่เคยเป็นของตนเองไปโดยปริยาย

ย้อนกลับไปในวันเลี้ยงดงช่วงเช้าประมาณเจ็ดนาฬิกา บริเวณทางเข้าดงปู่สะเริ่มมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาจัดพื้นที่สำหรับวางโต๊ะเก้าอี้ไว้ขายของสำหรับขายผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมพิธีเลี้ยงดงที่จะจัดในวันนี้ ผู้ขายเองได้แต่มองผ่านไป ไม่ได้สนใจอะไรมากนักเนื่องจากเห็นพ่อค้าแม่ค้าที่ไปขายของ

ตามเทศกาลมาจนชินตาแล้ว ช้ายังตั้งเป้าหมายไว้ว่าวันนี้จะต้องเก็บภาพกิจกรรมในพิธีนี้ให้ครบถ้วน จึงจะเลยเก็บภาพผู้คนที่เกี่ยวข้องซึ่งมีส่วนในพิธีกรรมเหล่านี้ไป

เมื่อพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเสร็จสิ้นลง ผู้คนก็เริ่มทยอยเดินทางกลับ ผู้วิจัยจึงมีโอกาสดูชมทั่วบริเวณงาน จนกระทั่งไปพบเจอคนรู้จักจากบ้านแม่เหิยะในสามคน คือ ป้าแดง ป้าควน อัยเกียง มาตั้งโต๊ะขายของในบริเวณงาน โดยในวันนั้นทั้งสามคนมีของมาขายหลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นพวกอาหารการกิน เช่น ขนมเส้นน้ำเงี้ยว ขนมบะเต็ง ข้าวต้ม (ข้าวต้มผัด) ข้าวเงี้ยว ผลไม้จากสวน พวกมะไฟ กล้วย มะละกอสุก ฯลฯ แม้ดูภายนอกจะไม่แตกต่างจากพ่อค้าแม่ค้าตามงานปอยท้าวๆ ไป แต่ที่ผู้วิจัยสนใจ คือ การเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ทางเศรษฐกิจในพิธีเลี้ยงคงโดยชาวบ้านแม่เหิยะใน ซึ่งมีพ่อค้าแม่ค้าจำนวนไม่มากนักที่สามารถเข้าไปขายของในงานได้ โดยป้าแดงซึ่งผู้วิจัยรู้จักเป็นอย่างดี ได้บอกเล่ารายละเอียดการขายของในวันเลี้ยงคงว่า

“...ก่อนวันเลี้ยง (วันพิธีเลี้ยงคง) วันหนึ่ง ตอนมะแดงจะไปเตรียมพื้นที่ปากกองด่าน ทป. 4 คนบ้านเฮาที่ไปขายก็มีป้า ป้าควน ป้าลิ อย่างป้าควนก่อนขายข้าวเงี้ยว ป้าลิ อัยเกียงขายขนม ข้าวต้ม (ข้าวต้มกล้วย) ผัดก้วยเตี๋ย ของป้ามีก้ามะไฟจากในสวนตัวเอง ก่อนจะไปขายเต็มลำรถพ่วง (รถเข็น)...¹²”

การเข้าไปจับจองพื้นที่นี้ ไม่มีกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่แต่อย่างใด แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าพื้นที่ตรงไหนเป็นของบ้านไหน สำหรับบ้านแม่เหิยะในจะอยู่บริเวณลานไม้สักใกล้ปากทางเข้าด่านทป. 4 โดยตั้งโต๊ะขายรวมกัน การจองที่นี้จะทำโดยนำเชือกฟางไปผูกกับไม้หลักแล้วไปปักเป็นขอบเขตของที่ขายของของหมู่บ้านไว้ ชาวบ้านจากบ้านป้าจี้ก็จะทำแบบเดียวกัน เมื่อถึงช่วงเช้าของวันเลี้ยงคงก็จะทยอยขนของไปตั้งขายในที่ที่จองไว้ เมื่อใกล้ถึงเวลาที่พิธีการเริ่มขึ้นชาวบ้านนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมงานก็เริ่มไปซื้อของกินกัน จนกระทั่งพิธีการเสร็จสิ้นผู้คนจะทยอยเดินทางกลับซึ่งเป็นช่วงที่การค้าขายจะเริ่มขึ้น

“...แต่ก่อนนี้ป้าขายครัวข้างในใกล้กับที่ทางพระบุญ แต่พอมามีแล้ว (พ.ศ. 2553) ที่ขายครัวของหมู่บ้านเขามีรถสุขาเข้ามาจอดขวางไว้ เลยขายบ่ค่อยได้ มาปีนี้ต้องย้ายออกมาข้างนอก แต่กลับขายดีเพราะว่าช่วงที่คนเดินออกนั้นเขาจะแวะซื้อน้ำซ้อขนมผลไม้กินก่อนกลับบ้าน พอเป็นอย่างนี้ก็ถือว่าขายครัวข้างนอก

¹² สัมภาษณ์ป้าแดง 8 กันยายน พ.ศ. 2554

ดีกว่า ได้สตังค์น้อยกว่า อย่างป่าขามะไฟปลูก (มัด) ละ 10 บาท ส่วนใหญ่ลูกค้าซื้อไปคนละปลูกสองปลูก แต่บางคนก็กิน 6-7 ปลูก คนที่เหมาไปเป็นสิบปลูกก็มี ตอนขายทอนสตังค์ลูกค้าแทบจะบ่ทัน วันนั้นได้สตังค์ไป 3-4 พันบาท...”

ดูเหมือนเป็นเรื่องบังเอิญที่การถูกปิดกั้นทางพื้นที่นั้น เป็นการผลักดันให้ป่าแดงและแม่คำบ้านแม่เหิยะในต้องย้ายที่ขายของ แต่กลับเป็นผลดีเนื่องจากขณะที่ผู้คนเป็นจำนวนมากกำลังทยอยกลับ พื้นที่ขายของข้างในบริเวณต้นตะแบกอาจแน่นขนัดจนเกินไป พื้นที่ด้านนอกบริเวณต้นสักซึ่งโล่งกว่ากว้างกว่าจึงมีคนเข้าไปซื้อของได้ง่ายกว่า ทำให้ของที่ขนไปสามารถขายได้หมด ทำรายได้ไปราวคนละ 2-4 พันบาท แม้รายได้จากการขายของเพียงวันเดียวคงไม่มากพอที่จะนำไปสะสมเป็นเงินลงทุนประกอบกิจการใดๆ ต่อไป แต่กระบวนการในการผลิตสร้างพื้นที่ของคนเล็กๆ กลุ่มนี้ กลับมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากชี้ให้เห็นว่า แม้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพิธีเลี้ยงคงที่เคยเป็นของชาวบ้านจะถูกยึดแย่งไปเป็นของเทศบาลจนเกือบหมด แต่พื้นที่เล็กๆ สำหรับการค้าในวันพิธีดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนความพยายามในการสอดแทรกเข้าไปสร้างพื้นที่ของคนพื้นที่ที่กำลังโดนไล่ยัดจากรัฐ หน่วยการปกครองท้องถิ่นและกลุ่มทุนทั้งหลายที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น การเข้าไปมีพื้นที่ของชาวบ้านแม้จะค่อนข้างลำบาก แต่ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมียุทธวิธีในการผลิตสร้างพื้นที่ที่ต่อรองแตกต่างกันไปในแต่ละสถานการณ์

6.4 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนแม่เหิยะใน

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุมชนแม่เหิยะใน มีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สวนเกษตรไปเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ป่าไปเป็นพื้นที่เตรียมการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งดำเนินมาแต่อดีต สำหรับในปัจจุบันเนื่องมาจากกระแสการท่องเที่ยวที่ไหลทะลักเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติต่างแสวงหาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวแห่งใหม่เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในชุมชนรอบเมืองเชียงใหม่หลายแห่ง ดังนั้น ชุมชนแม่เหิยะในย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นกระแสการท่องเที่ยวแบบนี้ เนื่องด้วยเป็นชุมชนในป่าที่อยู่ใกล้เมือง มีถนนลาดยางเข้าไปยังชุมชนได้โดยสะดวก แต่การที่เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมีลักษณะบางประการที่น่าสนใจ โดยจะนำเสนอในประเด็นต่อไปนี้

6.4.1 ร้านกาแฟในป่าแม่เหิยะใน

เย็นวันหนึ่งช่วงปลายเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2554 เป็นเวลาปกติที่ผู้วิจัยจะเดินทางเข้ามาในรั้วมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อออกกำลังกายทุกเย็น โดยเย็นวันนี้ได้มีโอกาสสนทนาสั้นๆ กับรุ่น

น้องผู้หนึ่งที่ได้เข้าไปยังพื้นที่บ้านแม่เหิยะในที่ผู้วิจัยทำงานวิจัยชิ้นนี้ โดยสอบถามว่าเข้าไปทำอะไรที่นั่น ซึ่งก็ได้คำตอบว่าเข้าไปร้านกาแฟเปิดใหม่ ผู้วิจัยจึงถามว่า รู้สึกอย่างไรบ้างกับร้านแห่งนั้น ซึ่งได้คำตอบกลับมามีว่า

“...ก็สวยดีนะพี่ เป็นร้านที่อยู่ในป่าดัดเชิงเขา มีลำธารไหลผ่าน เงียบสงบ บรรยากาศดีมาก คนไม่พลุกพล่าน ไม่มีสัญญาณโทรศัพท์ อินเตอร์เน็ตก็ต่อไม่ได้ น่าหลบมาพักผ่อนคนเดียวเงียบๆ เครื่องดื่มมีหลายรายการ อาหารก็มีหลายประเภท พวกขนมหวานต่างๆ ถือว่ารสชาติธรรมดา ไม่ได้มีอะไรโดดเด่นอะไรมาก แต่จุดเด่นก็คือลำธารบริเวณหน้าร้านที่มีสะพานข้ามลำห้วยครับ...”

ร้านกาแฟในป่าแห่งนี้เปิดทำการราวต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 ตั้งอยู่ภายในชุมชนแม่เหิยะใน เป็นร้านที่อยู่ค่อนข้างไกลจากตัวเมืองและไม่ติดถนนใหญ่ จนลูกค้าหลายคนที่ยังร้านครั้งแรกต่างก็คาดไม่ถึงว่าจะมีร้านกาแฟตั้งอยู่ในป่าลึกขนาดนี้ พื้นที่ของร้านมีการจัดวางภูมิทัศน์อย่างสวยงาม มีลำห้วยแม่เหิยะไหลผ่านกลาง ทางร้านจึงทำสะพานไม้เล็กๆ ให้คนข้าม ทำให้ลูกค้าบางคนสามารถเอาเท้าแช่น้ำได้เป็นที่สนุกสนาน บ้างก็ถ่ายรูปเก็บไว้เสมือนหนึ่งว่า ได้มาเยือนร้านกาแฟในป่าแห่งนี้แล้ว อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยร้านตั้งอยู่ในชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติ ต้องเปิด-ปิดเป็นเวลา คือ ประมาณ 10:00 น. ถึง 17:00 น. ของทุกวัน จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนทำงานที่ขับรถมาจากในเมือง บ้างก็เป็นนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงมีรถยนต์ส่วนตัวแทบทุกคน บางครั้งก็มีรถยนต์ของกลุ่มข้าราชการจากต่างอำเภอ เช่น อำเภอหางดง อำเภอสารภี เข้ามาหาซื้อกาแฟแห่งนี้ หลายครั้งผู้วิจัยเห็นคนขับรถยนต์เข้ามายังร้านในช่วงก่อนเที่ยงวันศุกร์ ด้วยความสงสัยผู้วิจัยจึงได้สอบถามลูกค้าบางท่านว่า รู้จักร้านแห่งนี้ได้อย่างไร เพราะเป็นเพียงร้านกาแฟที่ตั้งอยู่ในป่า แม้ห่างจากตัวเมืองไม่มากแต่คงหาทางเข้ามายังร้านลำบาก ก็ได้คำตอบว่า ได้ยินชื่อร้านนี้จากคำบอกเล่าต่อๆ กันมา ที่มากันถูกทาง เพราะคนที่มาก่อนบอกว่าทางเข้าอยู่บริเวณหลังพิชสวนโลก ขับรถตรงไปเรื่อยๆ เลี้ยวแยกดินดอยคำ แล้วก็เลี้ยวซ้ายเข้าไปจึงไปถูกทาง แต่จากลับออกไปลูกค้าหน้าใหม่เหล่านี้มักจะหลงทางไปออกที่บริเวณปากทางเข้าคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ริมคันคลองชลประทาน หรือไม่ก็หลงไปไกลถึงทางออกคันคลองบริเวณเทศบาลตำบลสุเทพก็มี

รายการอาหารและเครื่องดื่มที่มีไว้บริการของร้านนี้ จะเน้นไปที่กาแฟประเภทเอสเพรสโซ่ และคาปูชิโน โดยมีราคาต่อชุดเริ่มที่ 50 บาท ทางร้านอ้างว่า ใช้เฉพาะเมล็ดกาแฟจากโครงการหลวง เนื่องจากเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพและทำการคั่วเอง ทำให้ได้กาแฟรสชาติเข้มข้น เข้ากับ

บรรยากาศบ้านสวนในป่าริมลำน้ำแม่เหิยะ เป็นที่ถูกใจแก่ลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอุดหนุน ส่วนอาหาร จะเน้นเฉพาะอาหารจานเดียวจำพวกข้าวไข่เจียว ไก่ผัดกะเพรากรอบ ส่วนขนมเน้นขนมเค้กรสไม่หวานจนเกินไป สามารถรับประทานได้ตั้งแต่เด็ก วัยรุ่น ไปจนถึงผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ขนมเค้กนี้ทางร้านอ้างว่าทำเองเช่นเดียวกัน

จากการเข้าไปสังเกตของผู้วิจัยกับเจ้าของกิจการ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊” ซึ่งเป็นหญิงวัยกลางคน อายุประมาณ 65 ปี เคยทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับบ้านจัดสรรมาก่อนแต่ยุติกิจการไป โดยเป็นเจ้าของพื้นที่บริเวณที่ตั้งร้านกาแฟนี้มานานกว่า 20 ปีแล้ว จึงอาจนับได้ว่าเป็นผู้เข้ามาครอบครองพื้นที่ในรุ่นที่สอง (รุ่นแรก คือ ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2519) เธอได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าเมื่อก่อนพื้นที่นี้เป็นป่ารก ถนนหนทางไม่สะดวก แม้มีการสร้างถนนตั้งแต่ พ.ศ. 2547 แต่ก็ยังไม่ได้ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่อะไรมาก มีเพียงบ้านเก่าๆ หลังหนึ่งที่เราสร้างไว้เกือบยี่สิบปีแล้ว (ปัจจุบันกำลังทำการรื้อแล้วสร้างใหม่-ผู้วิจัย) จนกระทั่งราวกลางปี พ.ศ. 2554 ก็เริ่มมีการพัฒนาพื้นที่ สร้างสิ่งปลูกสร้างและปรับแต่งภูมิทัศน์ริมลำห้วยเพื่อสร้างเป็นร้านกาแฟ เธอให้เหตุผลว่า เนื่องจากอยู่ว่างๆ ไม่มีอะไรจะทำ ไม่อยากจะอยู่เฉยๆ จึงคิดอยากทำธุรกิจที่เป็นการ “ลับสมอง” บ้าง เธอคิดว่าร้านกาแฟน่าจะเหมาะกับพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้ปรับแต่งพื้นที่อะไรมาก ไม่มีการตัดต้นไม้ เน้นปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เข้ากับบรรยากาศในป่า และความสะอาดของสถานที่ ซึ่งช่วยดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาเยี่ยมชมและใช้บริการอย่างไม่ขาดสาย (เธอไม่ได้ให้ข้อมูลว่าลงทุนในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์และก่อสร้างอาคารของร้านไปเท่าไร แต่จากการประเมินคร่าวๆ ของผู้วิจัย คาดว่าไม่น่าจะต่ำกว่า 3 ล้านบาท) โดยเฉพาะช่วงวันหยุดจะมีรถจอดอยู่เต็มลานจอดรถหน้าร้านและพื้นที่หน้าถ้ำคำ อย่างไรก็ตาม ทางร้านไม่สามารถเปิดบริการได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากช่วงฤดูฝนจะมีน้ำจากลำห้วยแม่เหิยะไหลหลากมาท่วมพื้นที่บริเวณหน้าร้าน บางครั้งน้ำก็พัดพาเอาสิ่งของจำพวก โต๊ะ เก้าอี้ ของร้านไป บางครั้งก็มีกิ่งไม้หักลงมา ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นางร้านจึงปิดบริการ แต่เมื่อกลับมาเปิดบริการใหม่ก็จะมีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนอย่างคับคั่งเช่นเดิม

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นเกี่ยวกับ social network ที่มีส่วนสำคัญซึ่งช่วยให้ร้านแห่งนี้เป็นที่รู้จักแก่คนภายนอกแม้จะ ไม่มีการโฆษณา โดยเฉพาะการเกิดของ facebook ที่ทำให้เหล่าลูกค้าสามารถ “แชร์” ภาพกิจกรรมและบ่งบอกตำแหน่งการทำกิจกรรมของคนเหล่านั้นได้อย่าง realtime ดังนั้น การที่ร้านและลูกค้าที่เข้ามาอุดหนุนร้านแห่งนี้ต่างก็มี facebook เป็นของตนเอง จึงช่วยให้ผู้คนสามารถบอกกล่าวและแลกเปลี่ยนข่าวสารได้อย่างไร้ขอบเขต ไร้กาลเวลาเป็นตัวกำหนดกิจการของร้านจึงเป็นที่รู้จักในวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ อันเนื่องมาจากพลังการสื่อสารของ social network ในยุคโลกาภิวัตน์

6.4.2 Praw & Plean Greenhouse: ร้านอาหารของสถาปนิกหญิงเมืองเหนือ

ร้านอาหาร “พราว แอนด์ พลีน กรีนเฮาส์” เป็นร้านอาหารอีกแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนแม่เหิยะในช่วงต้นปี พ.ศ. 2556 โดยมีประเด็นที่น่าสนใจในกรณีการลงทุนสร้างร้านของเจ้าของพื้นที่ ซึ่งไม่ได้มีบ้านอยู่อาศัยในชุมชนแม่เหิยะใน แต่นับว่าเป็นผู้บุกเบิกพื้นที่รุ่นที่สอง คือในช่วงปี พ.ศ. 2518 โดย “พีวี” ซึ่งเป็นเจ้าของร้านนี้เป็นลูกสาวเจ้าของที่ดิน เธอมีพื้นฐานจากการเป็นสถาปนิก สาขาภูมิสถาปัตย์ จึงได้ใช้ความรู้สามารถและประสบการณ์การทำงานมาใช้ในการจัดแต่งภูมิทัศน์บริเวณร้านได้อย่างเหมาะสม สวยงาม สะอาด มีการจัดวางโต๊ะ เก้าอี้ สิ่งอำนวยความสะดวกในร้านอย่างทันสมัย และกลมกลืนกับภูมิทัศน์โดยรอบของร้าน ซึ่งเดิมเป็นสวนผลไม้ประเภทลำไย ส้มโอ กระท้อน เป็นต้น โดยครอบครัวของเธอได้ทำการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของพื้นที่อย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยพื้นที่ทั้งหมดของร้านที่มีอยู่ประมาณ 3 ไร่ ใช้ทุนในการดำเนินการปรับปรุงราว 3 ล้านบาท ภายในช่วงเวลาประมาณ 10 ปี โดยมีลูกจ้างประจำร้าน 1 คน และบางครั้งแม่ของเธอก็มาช่วยงานบริการในร้านด้วย

ราคาอาหารของร้านเริ่มต้นที่ประมาณ 40 บาท โดยมีรายการอาหารแนะนำ คือ ปลาทอดราดซอส ปลาไร้ก้างชุบเกล็ดขนมปังทอด สลัดพราวพลีน (สลัดสมุนไพรสดไทยๆ ผสมกับความนุ่มนวลของรสชาติอาหารฝรั่ง) เป็นต้น ส่วนเครื่องดื่มเป็นตามสมัยนิยม คือ กาแฟประเภทต่างๆ เช่น เอสเพรสโซ่ คาปูชิโน่ อเมริกาโน่ เป็นต้น โดยใช้เมล็ดกาแฟอาราบิก้าคั่วสด นอกจากนี้น้ำยังมีผลไม้พวกสมูทตี้ ซึ่งเป็นผลไม้สดประเภทต่างๆ เช่น สตรอเบอร์รี่ แอปเปิ้ล ฝรั่ง เป็นต้น น้ำผลไม้เหล่านี้จะทำวันต่อวัน จึงเป็นที่ถูกใจลูกค้าทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

ที่ตั้งของร้านแห่งนี้ อยู่ริมถนนลาดยางภายในหมู่บ้านที่สามารถสัญจรไปมาได้โดยสะดวก มีป้ายบอกทางไปร้านติดอยู่หลายแห่ง จึงมีลูกค้าแวะเวียนเข้าไปอุดหนุนอยู่เป็นประจำ โดยในช่วงเทศกาล ฤดูหนาวมีลูกค้าประมาณวันละ 50-60 ราย ส่วนช่วง low season จะมีประมาณวันละ 20-30 ราย ลูกค้าเหล่านี้เป็นคนทุกกลุ่ม ตั้งแต่ นักศึกษา คนวัยทำงาน ผู้สูงอายุหรือคนวัยเกษียณ ชาวต่างชาติที่บังเอิญขับรถผ่านมา รวมถึงนักปั่นจักรยาน ซึ่งมักจะขี่จักรยานผ่านเข้าไปในชุมชนแม่เหิยะในแทบทุกวัน

พีวีได้ให้ความเห็นว่า การที่ร้านอาหารหรือธุรกิจขนาดเล็ก อย่างร้านอาหารในป่าของเธอแห่งนี้สามารถดำเนินกิจการอยู่ได้ เนื่องมาจาก social network เพราะช่วยลดต้นทุนในการโฆษณาลงไปได้มาก เธอยังให้ข้อคิดที่สำคัญ คือ การทำธุรกิจประเภทนี้ต้องระลึกเสมอว่า อย่าไปแข่งขันกับใคร เป็นธุรกิจที่คนทำรักที่จะทำ หรือทำแล้วมีความสุข จะช่วยให้ธุรกิจดำเนินไปได้เรื่อยๆ แม้จะไม่ถึงกับร่ำรวยเหมือนเจ้าของธุรกิจใหญ่ๆ ก็ตาม

ปัญหาสำคัญของร้านอาหารแห่งนี้ (และของชาวบ้านแม่เหิยะในทุกราย) ยังคงเป็นเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แม้จะเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าที่ดินทุกผืนมีผู้จับจองแล้ว แต่ในทางกฎหมายแล้วที่ดินเหล่านี้ยังไม่มีเอกสารสิทธิการถือครองอย่างถูกต้อง การดำเนินการใดๆ จึงต้องทำหนังสือขออนุญาตไปยังอุทยานฯ ทุกครั้ง การดำเนินธุรกิจจึงไม่ได้ราบรื่นไปทั้งหมด อย่างไรก็ตาม อาจจะเห็นข้อดีที่ระเบียบการใช้และปรับปรุงพื้นที่ขึ้นอยู่กับทางอุทยานฯ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จึงเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก ส่งผลให้พื้นที่ชุมชนแม่เหิยะในยังคงมีความเป็นป่าตามธรรมชาติอยู่ อันเป็นจุดเด่นที่ทำให้นักท่องเที่ยวและลูกค้าต้องการเข้ามาสัมผัสบรรยากาศเหล่านี้ ซึ่งไม่สามารถพบได้ในชุมชนใกล้เคียงเมืองแห่งอื่นแม้กระทั่งชุมชนเชิงดอยสุเทพที่อยู่ใกล้เคียงกัน

ภาพ 6.8 ร้าน Praw & Plean Greenhouse (ซ้าย) และร้านม่วนเวอร์ (ขวา)

6.4.3 ม่วนเวอร์: จากกาดต้นพยอมสู่ร้านอาหารบ้านแม่เหิยะใน

“ร้านนั่งสบายๆ ท่ามกลางธรรมชาติ ใกล้เมืองเชียงใหม่ ห่างจากสนามบินเพียง 15 นาที ติดกับพืชสวนโลก ใกล้วัดพระธาตุดอยคำอันสวยงาม... แวะชมกระต่ายน้อย และป้อนอาหาร”

ข้อความที่ปรากฏในแผ่นพับของร้านอาหารในชุมชนแม่เหิยะในแห่งหนึ่งที่มีชื่อว่า “ม่วนเวอร์” บรรยายที่ตั้งและภูมิทัศน์ของร้าน ซึ่งเมื่อเข้าไปในบริเวณร้านซึ่งมีพื้นที่ราว 2 งาน มีการจัดวางโต๊ะ เก้าอี้และสิ่งอำนวยความสะดวกกระจายไปเต็มพื้นที่ของร้าน โดยมีประมาณ 12 โต๊ะ และที่นั่งบริเวณเคาน์เตอร์ของร้านอีก 1 แห่ง ร้านแห่งนี้มี “เจ๊จูน” เป็นทั้งเจ้าของร้านอาหารและแม่ครัว โดยมีพนักงานของร้านที่เป็นลูกจ้างประจำอยู่ 1 คน ส่วนพนักงานคนอื่นเป็นคนในครอบครัวของเธอเอง ส่วนอาหารที่มีไว้บริการลูกค้าจะเป็นประเภทสปาเก็ตตี้ซอสต่างๆ ส่วนของหวาน

ประกอบไปด้วยโยเกิร์ต บรอนี่เค้กที่ทำจากร้านทำเอง ส่วนเครื่องดื่มก็เป็นไปตามสมัยนิยม คือ กาแฟสดประเภทต่างๆ โดยมีราคาเริ่มต้นที่ 30-40 บาทต่ออาหาร/เครื่องดื่มหนึ่งชุด

เจ้จูนผู้เป็นเจ้าของร้านแห่งนี้ยังมีธุรกิจร้านอาหารจำพวก โจ๊กอยู่บริเวณภาคต้นพยอม ลูกค้าที่เข้ามาอุดหนุนร้านอาหารแห่งนี้ ส่วนหนึ่งจึงเป็นลูกค้ายกกลุ่มเดียวกับร้านของเจ้จูนที่ภาคต้นพยอม แต่เนื่องจากทางเข้าร้านยังไม่สะดวกนัก เป็นเพียงดินลูกรังบดอัด มีหลุมบ่อ การเดินทางในฤดูฝนยังลำบาก ไม่เหมาะกับการเดินทางโดยรถยนต์นั่งส่วนบุคคล การเข้ามาใช้บริการของลูกค้าจึงเป็นวันที่ไม่มีฝนหรือเป็นช่วงหลังฤดูฝนไปแล้ว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลูกค้าที่เข้ามาอุดหนุนร้านแห่งนี้ยังคงเป็นกลุ่มลูกค้าประจำที่ตามมาจากร้านอาหารในภาคต้นพยอมนั่นเอง

6.4.4 อาหารพื้นเมืองบ้านสวนดอยคำ: อาหารตามอารมณ์เจ้าของร้าน

“ท่านสามารถสัมผัสบรรยากาศที่แสนสบาย สงบ ร่มรื่นท่ามกลางธรรมชาติไปพร้อมๆ กับการให้บริการที่แสนเป็นกันเองในสไตล์บ้านสวนดอยคำ โดยทางร้านได้แบ่งออกเป็น 2 โซน คือ โซนบาร์น้ำที่นั่งรับประทานริมสระบัว และโซนนั่งดื่มด่ำไปกับธรรมชาติใกล้ฝายน้ำล้น ซึ่งทั้งสองโซนพร้อมให้บริการทั้งรสชาติพื้นเมืองที่แสนอร่อยและเครื่องดื่มเย็นชื่นใจ...”

ข้อความที่ปรากฏในแผ่นพับประชาสัมพันธ์ของร้านอาหารบ้านสวนดอยคำซึ่งมี “เจ้หลิน” ผู้เป็นทั้งแม่ครัวและเจ้าของร้าน เป็นร้านอาหารอีกแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนแม่เหิยะในช่วงต้นปี พ.ศ. 2556 เป็นร้านอาหารอีกแห่งที่มีประเด็นที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นร้านอาหารที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีพื้นที่ราว 2 งาน มีโต๊ะอาหารประมาณ 6 ที่ ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านของเธอที่เป็นบ้านสวน มีไม้ผลยืนต้นจำพวกลำไย มะไฟ อยู่บริเวณโดยรอบ และมีลูกจ้างประจำร้าน 1 คน ซึ่งเป็นเด็กสาวชาวบ้านแม่เหิยะใน

เจ้หลินได้อธิบายว่า เป็นความต้องการของตัวเองในการเปิดร้านอาหารในชุมชนแม่เหิยะใน เนื่องจากมีบ้านและสวนต้องดูแล จึงคิดอยากจะใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ขึ้นมาบ้าง มีการลงทุนไปราว 4-5 หมื่นบาท ในการปรับปรุงภูมิทัศน์ โครงสร้างของร้านใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นพวกไม้ไผ่ หญ้าคา และใบตองตึง

เมนูอาหารก็เหมือนกับชื่อร้าน คือ อาหารพื้นเมืองของภาคเหนือ จำพวกแกงฮังเล จอผักกาด ไส้จุก ลาบหมูคั่ว ยำจิ้น(เนื้อ)ไก่ น้ำพริกฮ้อง เป็นต้น โดยมีราคาเริ่มต้นที่ 30-40 บาท นอกจากนี้ ยังมีเครื่องดื่มทั่วไปจำพวกน้ำผลไม้ปั่น กาแฟโบราณ ชาเขียวเย็น ชามะนาว เป็นต้น

แม้ว่าจะมีอาหารปรากฏในเมนูหลายอย่าง แต่เชื่อว่าลูกค้าจะสั่งตามใจชอบได้ โดยเธอได้อธิบายว่า “ทำตามเท่าที่สามารถหาซื้อไปทำกับข้าวในแต่ละวันได้” ลูกค้าที่เข้ามาอุดหนุนจึงเป็น “คนเมือง” ที่ไม่ใช่นักท่องเที่ยว อาจเป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียงหรือเป็นผู้ที่เห็นบ้านบอกทางของร้าน นอกจากนี้ ทางเข้าร้านที่ค่อนข้างลำบาก เนื่องจากยังเป็นเพียงดินลูกรังบดอัด (เหมือนทางไปร้าน ม่วนเวอร์) จึงไม่สะดวกสำหรับการเดินทางโดยใช้รถยนต์นั่งคันเล็กๆ ทำให้กลุ่มลูกค้ายังจำเพาะเจาะจงลงไปอีก โต๊ะของร้านที่มีประมาณ 6 โต๊ะ ส่วนมากจึงมีลูกค้ามานั่งไม่เต็ม บางวันมีลูกค้าเพียง 1 โต๊ะ น้อยที่สุด คือ ไม่มีลูกค้าเลย ยกเว้นช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ จะมีลูกค้าประมาณ 3-4 โต๊ะ คือ ประมาณ 10-20 ราย จึงช่วยให้ร้านอาหารบ้านสวนคอยค้ายังคงดำเนินธุรกิจต่อไปได้

นอกจากนี้ ร้านแห่งนี้มี facebook ไว้แจ้งข่าวคราวและประชาสัมพันธ์บนสังคมออนไลน์ แต่เนื่องจากการที่ร้านประกอบอาหารจำพวกอาหารพื้นเมืองภาคเหนือ กลุ่มลูกค้าจึงจำกัดอยู่ที่ “คนเมือง” ที่ชื่นชอบอาหารเหล่านี้ อาจจะมีลูกค้ากลุ่มอื่นแวะเวียนเข้ามาบ้างแต่ไม่มากนัก และคนเมืองกลุ่มนี้ก็มักไม่ใช่ social network ในการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลเหมือนนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มนักศึกษาหรือคนรุ่นใหม่เหมือนร้านอาหารอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ในชุมชนแม่เหิยะใน ซึ่งอาจเป็นข้อดีตรงที่มีการแบ่งกลุ่มลูกค้าของแต่ละร้านออกจากกันค่อนข้างชัดเจน การแข่งขันทางธุรกิจแบบเดียวกับร้านอาหารบ้านสวนคอยค้าจึงมีการแข่งขันกันค่อนข้างต่ำหรือแทบไม่มีการแข่งขันเลย

6.4.5 Valley Coffee: ร้านกาแฟชายขอบบ้านแม่เหิยะใน

ร้าน Valley Coffee เป็นร้านกาแฟอีกแห่งที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนแม่เหิยะใน เป็นร้านที่มีประเด็นที่น่าสนใจหลายกรณี ทั้งการตั้งร้านโดยคนที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ และการสื่อสารผ่าน social network จนทำให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวยุคหลังสมัยใหม่ที่มีลักษณะต่างไปจากนักท่องเที่ยวกระแสหลัก

เจ้าของร้านซึ่งเรียกตนเองว่า “เฮีย” นั้นเป็นชายวัยกลางคนอายุประมาณ 50 ปี พื้นเพเป็นคนจากจังหวัดในภาคกลาง เคยประกอบอาชีพค้าขายเร่มาก่อน ต่อมาได้แต่งงานกับหญิงคนเมืองที่ผู้วิจัยเรียกเธอว่า “พี่พัช” ต่อมาได้สะสมเงินทุนจนสามารถเปิดร้านขายแอร์บริเวณภาคคันพยอม จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2549 ได้เข้ามาสร้างบ้าน และปรับปรุงพื้นที่ ต่อมาเริ่มทำการตกแต่งบริเวณลานรอบบ้านและลงทุนซื้ออุปกรณ์ เครื่องครัวต่างๆ ไปประมาณแสนกว่าบาท โดยทำการเปิดร้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปนัก เนื่องจากถนนที่เข้ามายังร้านเป็นดินลูกรังบดอัด การเดินทางจึงไม่สะดวกนัก อย่างไรก็ตาม การที่ร้านตั้งอยู่บนเส้นทางที่สามารถไปยังน้ำตกตาดหมาไหฮ้อนเป็นต้นน้ำของลำห้วยแม่เหิยะ ทำให้บางครั้งมีนักท่องเที่ยวที่ใช้รถจักรยาน

เสื่อภูเขาและรถจักรยานยนต์วิบากที่ลงมาจากบ้านม้งคอยปูผ่านมาหน้าร้าน ลูกค้ากลุ่มแรกๆ จึงเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้

ต่อมาประมาณกลางปี พ.ศ. 2554 มีนักท่องเที่ยวต่างชาติสองคนจี่รถจักรยานเช่าจากในตัวเมืองเชียงใหม่เข้ามาเที่ยวในบริเวณนี้ แต่ “หลงทาง” จนเข้ามาเจอและแวะซื้ออาหารของร้านที่พัซจึงได้ทำน้ำมะม่วงน้ำดอกไม้น้ำปั่นให้ทั้งสองชิม ปรากฏว่านักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งสองคนพอใจมาก และให้เงินค่าน้ำแก่พัซไป 200 บาท (จากราคาปกติแก้วละ 35 บาท) ต่อมานักท่องเที่ยวทั้งสองคนนี้ได้กลายเป็นลูกค้าประจำของร้าน บ้างก็มาสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง หลังจากนั้นร้านแห่งนี้ก็เริ่มเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดย “เฮีย” กล่าวกับผู้วิจัยว่า ลูกค้าบางคนมาจากกรุงเทพฯ แม้กระทั่งดารา นักร้อง นักแสดงละครโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงหลายคนก็แวะมาอุดหนุนอยู่บ่อยครั้ง

รายการอาหารของร้านไม่มีอะไรแปลกใหม่ เนื่องจากเป็นอาหารตามสั่งทั่วไปจำพวกกะเพราหมูไข่ดาว หมูทอดกระเทียม ก๋วยเตี๋ยวลุยสวน ขนมหั้ว เป็นต้น ส่วนเครื่องดื่ม นอกจากกาแฟจำพวกเอสเปรสโซ่ คาปูชิโน มอคค่า ตามสมัยนิยมแล้ว ยังมีน้ำผลไม้ปั่นที่ชาวต่างชาติชื่นชอบ ราคาอาหารเริ่มที่ 30 บาท โดยมีโต๊ะทั้งหมดเพียง 5 ที่ แต่มีการจัดเสื่อไว้สำหรับลูกค้าและนักท่องเที่ยวใช้ปูรองพื้นเพื่อรับประทานอาหารหรือนอนเล่นถึง 20 ผืน การที่ร้านแห่งนี้มีสนามหญ้าค่อนข้างกว้าง (เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่กว่าๆ) จึงเหมาะแก่การปูเสื่อนั่งเล่นหรือนอนพักผ่อนริมลำห้วย บางครั้งมีกลุ่มช่างภาพและ wedding studio เข้ามาขอใช้พื้นที่เพื่อถ่ายภาพงานแต่งงาน นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์ก่อสร้างไว้บริการนักท่องเที่ยวโดยไม่คิดมูลค่า จุดเด่นของร้านอีกประการหนึ่งอยู่ที่นกยูงที่ร้านเลี้ยงไว้จำนวน 4 ตัว ซึ่งเชื่องคนและฉลาด ชอบเล่นกับนักท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาแวะเยี่ยมชมและอุดหนุนร้านกาแฟริมห้วยแห่งนี้

ร้านนี้มีการจ้างชาวบ้านแม่เหียะ 1 คนในเป็นผู้ดูแลบริเวณสนามหญ้าโดยรอบร้าน นอกจากนี้ ยังมีนักศึกษาสาวชาวจีนที่เรียนภาษาไทยมาช่วยงานของร้านเป็นประจำ งานหลักที่ช่วยคือการชงกาแฟ เนื่องจากบ้านของเธอที่เมืองจีนมีธุรกิจร้านกาแฟ เธอจึงมีความชำนาญในการชงกาแฟ แรกเริ่มเธอเข้ามาช่วยร้านนี้ในฐานะลูกค้าเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2555 เนื่องจากรู้จักกับลูกสาวเจ้าของร้านที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อมาช่วยร้านนี้บ่อยครั้งเข้าเธอจึงกลายเป็นผู้ช่วยไปโดยปริยาย

ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์นั้น พัทซบอกว่าไม่ได้ลงทุนประชาสัมพันธ์อะไร มีเพียงป้ายบอกทางไม่กี่แห่ง ส่วนใหญ่ทางร้านจะใช้ social network เช่น facebook ไว้ประชาสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่เคยเข้ามาอุดหนุน โดยส่วนใหญ่ลูกค้าที่เข้ามาอุดหนุนจะเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นจำนวนมากที่สุด โดย “เฮีย” กล่าวว่า เป็นกลุ่มนักศึกษาที่

“เบื้อ” แสงสีแบบย่านนิมมานเหมินท์ รองลงมา คือ นักท่องเที่ยวต่างชาติ “เสีย” ยังอ้างกับผู้วิจัยอีกว่า มีนักท่องเที่ยวต่างชาติผู้หนึ่งได้ถ่ายคลิปวิดีโอและทำการอัปโหลดขึ้นบน YouTube ซึ่งเป็น social network ประเภทหนึ่งที่ได้ทั้งภาพ เสียง ทั้งยังสามารถแลกเปลี่ยนความเห็นได้ จึงเป็นช่องทางในการสื่อสารข้ามพรมแดน ร้านนี้จึงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวต่างชาติพอสมควร

ในช่วงที่ผู้วิจัยแวะเข้าไปยังร้านแห่งนี้ได้พบกับนักท่องเที่ยวชาวรัสเซีย 2 ราย คือ Stanislav Zuzko และเพื่อนชื่อ Aleksander Vanyukow ทั้งสองเป็นหนุ่มชาวเมือง Moscow ที่มาท่องเที่ยวระยะยาว (long stay) โดยในปีหนึ่งๆ พวกเขาจะเข้ามาพักในเชียงใหม่ตั้งแต่ 2 เดือนขึ้นไป ซึ่งผู้วิจัยเกิดความสงสัยว่า ทั้งสองประกอบอาชีพอะไรจึงมีเวลาว่างในการพักผ่อนนานขนาดนั้น Zuzko ได้ให้คำตอบอันเป็นที่กระจ่างว่า เขาทำงานเป็นคนพิสูจน์อักษร (proofreading) ส่วน Vanyukow ทำงานเกี่ยวกับการค้นหาและจัดการข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ทั้งสองคนจึงทำงานผ่านระบบออนไลน์ได้ ทำให้ไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งใดในโลกหากสามารถเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตได้ พวกเขาก็สามารถทำงานได้ กรณีของ Zuzko และเพื่อน จึงอาจเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางยุคใหม่ ที่การทำงานไม่มีพื่นและเวลาเป็นตัวจำกัดกรอบการทำงาน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถใช้ชีวิตเพื่อการเดินทางท่องเที่ยวไปในสถานที่ที่พวกเขาอยากจะไป โดย Zuzko บอกกับผู้วิจัยว่า สาเหตุที่เลือกเชียงใหม่เป็นที่พำนักระยะยาวเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ระบบนิเวศที่สมบูรณ์ คงความเป็นธรรมชาติ และมีสถานที่สวยงามหลายแห่ง เปรียบเสมือน “สวิตเซอร์แลนด์” ของเอเชีย เขายังบอกว่า คนเชียงใหม่อัธยาศัยดี ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกประทับใจและอยากจะมาพักอาศัยในเมืองเชียงใหม่อีกหากมีโอกาส

6.4.6 ปากคำ: การแบ่งแยกและกีดกันของพื้นที่ทุน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่บริโภค และพื้นที่อนุรักษ์

“...ตั้งแต่ร้านเขาเปิดมา ลูกค้าเข้ามาอุดหนุนเยอะไม่เว้นแต่ละวัน ยิ่งช่วงวันหยุดยิ่งเยอะ หลายครั้งจอดเกะกะขวางทางเข้าออกบ้านของผมและบ้านของเพื่อนบ้าน บางครั้งก็จอดริมถนนซึ่งเป็นทางโค้งขึ้นเนินสูง เป็นบริเวณที่อันตรายต่อชาวบ้านที่ขับจี้รถไปมา ช่วงที่ไม่มีฝนดินแห้ง เวลาออกรถเข้าออกฝุ่นก็ฟุ้งลอยเข้าหน้าบ้านผมตลอด...”

ประโยคข้างต้นนี้ “ผู้พันพรต” อดีตนายทหารเกษียณอายุ (ก่อนกำหนดหรือ early retired) เป็นผู้กล่าวกับผู้วิจัยในช่วงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นช่วงเวลาไม่นานหลังจากที่

เขาได้เปิดร้านอาหาร “ผักกูด” ริมห้วยแม่เหียะ ซึ่งตั้งอยู่ติดกับร้านกาแฟในป่า การที่ร้านทั้งสองตั้งอยู่ในบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปากถ้ำ” เหมือนกัน จึงมีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการที่สมควรนำมาพิจารณากระบวนการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดังต่อไปนี้

ดังที่กล่าวไปในบทที่ 3 เกี่ยวกับตำนานปู่สะย่าสะและถ้ำคำ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่า “เทวดา” บันดาลให้หินถล่มลงมาทับปากทางเข้าถ้ำ ซึ่งยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าปากถ้ำที่แท้จริงอยู่ที่ไหน หลักฐานที่แสดงว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นปากถ้ำอาจสังเกตได้จากต้นตะเคียนยักษ์ 2 ต้น ที่มีผู้นำผ้าแพรมาผูกไว้เพื่อแสดงความเคารพ แต่ในความเป็นจริงก่อนที่จะกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ลานโล่งบริเวณปากถ้ำเคยอยู่ในการครอบครองของผู้พันพรตมาตั้งแต่ 30 กว่าปีที่แล้ว โดยพ่อของผู้พันได้เข้ามาจับจองพื้นที่บริเวณนี้และทำสวนลิ้นจี่ จนเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่แล้ว ทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้พูดคุยถึงความเป็นมาของปากถ้ำและทำการเจรจาขอพื้นที่ของผู้พันไปสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สาธารณะของชุมชน ผู้พันจึงยินยอมยกที่ดินให้โดยไม่มีเงื่อนไข ต่อมาจึงมีการตัดต้นลิ้นจี่ออกไปจนหมด กลายเป็นลานโล่ง เหลือเพียงต้นตะเคียนและต้นไม้ชนิดอื่นๆ ไว้ตามธรรมชาติ มีการตั้งหอเจ้าที่และนำผ้าแพรมาผูกไว้เพื่อแสดงความเคารพ ในปัจจุบันนี้แม้ว่าคนรุ่นใหม่ที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยทราบถึงประวัติความเป็นมาของพื้นที่แห่งนี้ แต่ก็ยังคงให้ความเคารพพื้นที่แห่งนี้อยู่บ้างตามสมควร

ภาพ 6.9 ร้านผักกูด (ซ้าย) และลานจอดรถบริเวณหน้าทางเข้าร้านกาแฟ (ขวา)

หลังจากเกิดร้านกาแฟในป่าขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2554 ผู้วิจัยได้ไปยังบริเวณนี้ช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2555 พบว่า ลานโล่งบริเวณปากถ้ำซึ่งเมื่อก่อนเคยมีศาลเจ้าและไม่มีสิ่งปลูกสร้างใดๆ ยกเว้นหอเจ้าที่ บัดนี้ได้กลายมาเป็นสถานที่จอดรถของลูกค้าผู้ชื่นชอบรสชาติกาแฟและนิยมดื่มด่ำกับความงามของธรรมชาติไปแล้ว สำหรับคนแม่เหียะใน การเกิดขึ้นของธุรกิจร้านกาแฟดังกล่าวไม่ได้ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปนัก เนื่องจากไม่มีเหตุจำเป็นอันใดที่

ชาวบ้านจะเข้าไปนั่งชมธรรมชาติพร้อมกับดื่มกาแฟ เพราะไม่ใช่สนิยมของคนแถวนี้ และด้วยราคาของอาหารเครื่องดื่มที่ค่อนข้างสูงก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่เข้าไปใช้บริการ

“...ถ้าเขาจะกินกาแฟก็ชงกินเองคนเดียวก็ได้อ่ะ จะไปซื้อเป็นกินเหยาะหยัง กินไปตวยผ่อห้วยไปตวยกา เขาไปนั่งกินของเขาคนเดียวก็ได้อ่ะ แต่เหยาะหยังต้องทำยังอั้น...”¹³

อย่างไรก็ตาม การเกิดของธุรกิจร้านกาแฟในป่านี้ทำให้มีรถยนต์ผ่านเข้าออกหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น บางวันโดยเฉพาะช่วงเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ จะมีรถยนต์จอดเต็มลานหน้าถ้า หลายคัน ไม่มีที่จอดจึงไปจอดริมถนนซึ่งอยู่ใกล้โค้งที่ขึ้นเนินเขา ทำให้การสัญจรไปมาไม่สะดวกและอาจเกิดอันตรายได้ การแบ่งแยก-กีดกันทางพื้นที่ในกรณีนี้ อาจเป็นสาเหตุของการขับขiongหมองใจระหว่างคนในชุมชนกับธุรกิจร้านกาแฟแห่งนี้ เนื่องจากมีหลายครั้งที่รถยนต์ของลูกค้าหลายคันไปจอดปิดทางเข้าของบ้านที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะช่วงวันหยุด สร้างความไม่สะดวกแก่บ้านที่อยู่ในบริเวณนั้น (รวมถึงบ้านของผู้พันธุ์พรต) พอสมควร ต่อมาเมื่อราวกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2555 ผู้พันธุ์จึงได้ทำการติดป้ายห้ามใช้พื้นที่ พร้อมทั้งปักเสาปักกันเชือกไม่ให้รถยนต์เข้าไปจอดชิดริมห้วยหรือชิดโคนต้นตะเคียนทองมากเกินไป โดยผู้พันธุ์เป็นผู้บอกกับผู้วิจัยว่า เป็นคนทำไร่ทำกันพื้นที่เอง เนื่องจากลูกค้าของร้านกาแฟใช้พื้นที่ลานโล่งบริเวณปากถ้ำเป็นที่จอดรถ ช่วงที่ขับรถเข้าออกเกิดฝุ่นควันตลบอบอวล รบกวนคนบ้านใกล้เคียงจนต้องทำเขตกันไว้ ซึ่งหลายครั้งก็ยังมีฝุ่นเข้าไปในบ้านเช่นเดิม ขณะเดียวกันก็เริ่มมีเสียงสะท้อนจากทางฝั่งของอุทยานฯ ในทำนองว่า “ไม่ค่อยพอใจ” ที่มีร้านค้ามาเปิดบริการในพื้นที่ป่าอันเป็นเขตอนุรักษ์อันเปรียบเสมือนการละเมิดระเบียบของทางอุทยานฯ เอง

จากการเข้าไปสังเกตการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ราวต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 พบว่าพื้นที่ข้างร้านกาแฟในป่าได้เปลี่ยนเป็นร้านอาหารเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งแห่ง ซึ่งก็คือ ร้านผัดกุดของผู้พันธุ์พรตนั่นเอง เขาอธิบายว่า เนื่องจากเห็นช่องทางในการทำธุรกิจ จากการที่พื้นที่อยู่ติดลำห้วยแม่เหียะ รมรินไปด้วยต้นไม้ จึงได้ทำการปรับปรุงภูมิทัศน์แค่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่แต่เดิมก็มีความงดงามตามธรรมชาติอยู่แล้ว ลงทุนเพิ่มเพียงแค่โต๊ะเก้าอี้เพียง 5-6 ที่ อุปกรณ์ เครื่องครัวต่างๆ ก็ใช้ของที่บ้าน โดยทำกันเอง 2 คนกับภรรยาของเขา ซึ่งในวันที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ผู้พันธุ์พรต ภายในบริเวณร้านกำลังมีการก่อสร้างปรับปรุงโรงครัวเพิ่มเติม แต่ก็ยังเป็นเพียงโรงเรือนขนาดเล็กเท่านั้น

¹³ สัมภาษณ์ปากแดง 16 ธันวาคม พ.ศ. 2554

อาหารของร้านแห่งนี้เป็นอาหารตามสั่งทั่วไป ไม่มีอะไรแปลกใหม่ เครื่องดื่มยังคงเป็นเพียงน้ำดื่ม น้ำอัดลมที่มีตามร้านทั่วไป ไม่มีกาแฟหรือน้ำผลไม้ปั่นตามสมัยนิยม ราคาเริ่มต้นที่ประมาณ 40 บาท กลุ่มลูกค้าจึงเป็นคนรุ่นใหม่หรือคนวัยทำงานที่แสวงหาความเรียบง่าย แต่ก็ยังนิยมในการดื่มคอกับภูมิทัศน์ธรรมชาติ โดยในวันนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีลูกค้าเข้าไปนั่งอยู่หลายโต๊ะ และมีอยู่โต๊ะหนึ่งที่ผู้พันบอกว่า เป็นคนทำนิตยสารจากในเมืองเชียงใหม่ มาถ่ายทำเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในเมืองเชียงใหม่ โดยมาสัมภาษณ์ผู้พันและทำสื่อบันทึกเกี่ยวกับร้านผักกูด และจะทำการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงเดือนหน้า (เมษายน พ.ศ. 2556) จึงอาจคาดการณ์ได้ว่า ร้านแห่งนี้ น่าจะเป็นที่รู้จักมากขึ้น เนื่องมาจากการประชาสัมพันธ์ของนิตยสารเล่มดังกล่าวในอนาคต

ผู้พันพรตได้สรุปความเห็นของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ปากถ้ำไว้อย่างน่าสนใจ เขาเห็นว่าการเกิดขึ้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กรณีนี้ เกิดจากการแย่งชิงพื้นที่ในการครอบครองของบุคคลหรือเอกชนมาเป็นพื้นที่สาธารณะ คล้ายกับกรณีป่าสวนสมเด็จพระย่า ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของเอกชนไปเป็นพื้นที่ของชุมชน แต่ก็พอเข้าใจได้ว่า เป็นความต้องการมีพื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งชาวบ้านเองต่างก็มีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินในหลายกรณีเช่นเดียวกัน ความซับซ้อนอยู่ตรงที่การครอบครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยกลุ่มทุนในภายหลัง ในกรณีร้านกาแฟในป่า มีการครอบครองและปรับปรุงพื้นที่ปากถ้ำเป็นบริเวณค่อนข้างกว้างนั้น ไม่ได้รับการทักท้วงจากคนในชุมชนแต่อย่างใด แต่ในกรณีของผู้พันพรตที่ทำการล้อมรั้วลดทอนข้ามฝั่งลำห้วยแม่เหียะมาเล็กน้อย กลับถูกดำเนินคดีโดยคนในชุมชนมากกว่า ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า อาจเกิดจากการสร้างความหมายและกำหนดขอบเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างกัน เนื่องจากพื้นที่ของร้านกาแฟอยู่ห่างจากปากถ้ำพอสมควร ขณะที่ร้านอาหารของผู้พันนั้น ตั้งอยู่บริเวณที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นปากถ้ำ ซึ่งผู้พันเห็นว่าเป็นเพียงหินขนาดใหญ่ก้อนหนึ่งที่ถล่มลงมาบนพื้นดินเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ได้เป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างใด ดังนั้น การช่วงชิงความหมายของพื้นที่จึงอาจมองได้ว่า เป็นความพยายามสร้างความชอบธรรมในการครอบครองพื้นที่ โดยผู้สร้างความหมายนั้นอาจเป็นปัจเจกชน กลุ่มบุคคล กลุ่มทุนและองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในชุมชน จากภายนอกชุมชน หรือแม้กระทั่งจากต่างประเทศก็ตาม

6.5 สรุป

การผลิตสร้างพื้นที่ของชุมชนแม่เหียะในมีความหลากหลาย เนื่องจากผู้ปฏิบัติมีหลายกลุ่ม ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไป เจ้าหน้าที่อุทยานฯ และกลุ่มทุน เป็นต้น เกิดการสร้างพื้นที่มาปะทะสังสรรค์กันหลายกรณี ในส่วนของการผลิตสร้างพื้นที่ของชาวบ้านเพื่อตอบโต้ว่าทรมการอนุรักษ์ที่เด่นชัดและมีพลังมากที่สุด คือ การผลิตสร้างพื้นที่ป่าสวนสมเด็จพระย่า ที่มีปฏิบัติการทางพื้นที่อันหลากหลายและต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ขณะที่พื้นที่ทางสังคมออนไลน์ก็

นับว่ามีบทบาทในการผลิตสร้างพื้นที่ชุมชนให้กว้างขึ้นแม้จะมีได้กระทำโดยคนในชุมชนเอง หากแต่มีการนำเสนอเจตจำนงร่วมของคนในชุมชนออกสู่สาธารณะ ก็นับว่าเป็นการสร้างพื้นที่ของชุมชนได้เช่นกัน ในกรณีพื้นที่พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ มีแนวโน้มสูงกว่าพื้นที่การเมืองท้องถิ่นจะเข้ามาครอบงำ/ยึดกุมร่วมกับพื้นที่ทุนด้านธุรกิจการท่องเที่ยว พื้นที่ของชาวบ้านที่เหลืออยู่ คือ พื้นที่ทางเศรษฐกิจเล็กๆ ที่อยู่ชายขอบของพื้นที่ท่องเที่ยวเท่านั้น

การผลิตสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว อันเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านในชุมชนแม่เหิยะในมีส่วนร่วมน้อยที่สุดแต่เกิดผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากการแย่งยึดพื้นที่ทั้งสาม คือ พื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่จิตใจ และพื้นที่ทางสังคมที่มีตำแหน่งแห่งที่ซ้อนทับกับชุมชนแม่เหิยะใน เกิดการช่วงชิงของพื้นที่ทุนด้วยกัน ระหว่างพื้นที่ทุนกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ทุนกับพื้นที่อนุรักษ์ นอกจากนี้ ยังมีตัวแสดงที่เป็นนักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนในการผลิตสร้างพื้นที่และช่วงชิงภูมิทัศน์ขึ้นมาใหม่ ที่เรียกว่า “tourist enclave” ซ้อนทับเข้าไปในพื้นที่เดิมอีกชั้น (ชูศักดิ์ วิทยากัก, 2554)

กรณีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแม่เหิยะใน เช่น ร้านกาแฟ Valley Coffee นั้น อาจเป็นภาพตัวแทนของนักท่องเที่ยวในยุคหลังสมัยใหม่ที่มักจะเรียกตนเองว่า “นักเดินทาง” เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มจะพักอาศัยในสถานที่ท่องเที่ยวเป็นระยะเวลานานเพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนที่แตกต่างไปจากตน เนื่องจากการทำงานของพวกเขาที่อาศัยประโยชน์จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคม ทำให้การทำงานไม่ถูกยึดติดกับพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่มีกำหนดกรอบเวลาในการทำงาน หรืออาจจะ เป็นพวกที่เกษียณจากการทำงานประจำ หรือกึ่งเกษียณ ในอนาคตนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงน่าจะมีอิทธิพลต่อธุรกิจการท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นอยู่พอสมควร (ชูศักดิ์ วิทยากัก, 2554) ดังนั้น หากการท่องเที่ยวภายในชุมชนแม่เหิยะในยังมีแนวโน้มเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงเชื่อว่า ชุมชนแห่งนี้จะกลายเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้เพิ่มมากขึ้น ไม่ต่างจากชุมชนท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงหลายแห่งในเมืองไทย เช่น เมืองปาย เมืองเชียงคาน เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจในการคิดกันทางพื้นที่บริเวณปากถ้ำนั้น หากพิจารณาผ่านกรอบการวิเคราะห์แบบการไล่ยึดโดยมองย้อนกลับไปถึงกระบวนการพัฒนาพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การสร้างถนนและไฟฟ้า จะเห็นว่า กระบวนการไล่ยึดพื้นที่อาจมีความซับซ้อนมากกว่าที่ Harvey (2003) นำเสนอเล็กน้อย เนื่องจากในกรณีพื้นที่ทับซ้อนเช่นชุมชนในเขตป่าอุทยานฯ นั้นระบบกรรมสิทธิ์ยังไม่ชัดเจน ยังไม่เกิดการไล่คนออกจากที่เนื่องจากไม่จะเป็นการครอบครองพื้นที่โดยเสน่หา หรือมีการซื้อขายก็ตามแต่ กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินนั้นยังไม่เด็ดขาดหรือชัดเจน การปรับปรุงพื้นที่ยังต้องขออนุญาตจากหน่วยงานรัฐในพื้นที่ซึ่งก็คือ อุทยานแห่งชาติ จนกระทั่งเกิด

เป็นธุรกิจแล้วระบบกรรมสิทธิ์จึงเริ่มชัดเจนขึ้น แต่การเกิดเป็นพื้นที่ทุนหรือธุรกิจนั้น มีการขยายไปครอบครองพื้นที่สาธารณะเป็นของตัวเอง คือ บริเวณริมลำห้วยแม่เหียะ ซึ่งได้กลายมาเป็นพื้นที่สำคัญที่สุดในการประกอบธุรกิจ เนื่องจากลูกค้าส่วนใหญ่จะจำภาพร้านที่มีลำห้วยไหลผ่านได้ติดตา พร้อมทั้งขยายอาณาเขตไปยังพื้นที่สาธารณะที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนกรณีลานหน้าปากถ้ำ ซึ่งถูกใช้เป็นที่จอดรถ การถูกรบกวนพื้นที่ส่วนบุคคลบ่อยครั้งจากฝุ่นควันรถยนต์ลูกค้าร้านกาแฟ ทำให้เกิดกระบวนการ “ขอคืนพื้นที่” โดยการปักเสาทำเชือกกันเขตจอดรถหน้าถ้ำ ในเวลาต่อมาชาวบ้านผู้ครอบครองพื้นที่หน้าปากถ้ำจึงได้พัฒนาตัวเองไปธุรกิจประเภทเดียวกัน เนื่องจากมีทุน/ทรัพยากรอย่างเดียวกัน ทั้งลำห้วย ผืนป่า และลานจอดรถ ดังนั้น แม้ว่าธุรกิจทั้งสองแห่งจะมีการใช้พื้นที่/ภูมิทัศน์ร่วมกัน แต่ก็อาจจะเกิดการขัดแย้งกันได้

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ ถนนลาดยางและไฟฟ้าในบ้านแม่เหียะในนั้น อาจต้องมองผ่านการบริโภคเป็นหลัก เนื่องจากการที่ผู้ครอบครองพื้นที่ในกรณีศึกษาทั้งสองรายมีมานานก่อนจะเกิดถนนและมีไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้าน จึงมีใช้เพียงแค่เพราะโครงการพัฒนาเปิดโอกาสให้เข้าถึงและครอบครองพื้นที่/ทรัพยากรโดยนายทุนได้ง่ายขึ้นแล้วจึงเกิดธุรกิจร้านกาแฟ/ร้านอาหารตามมา แต่อาจพิจารณาว่า การพัฒนาเส้นทางและไฟฟ้าช่วยให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ง่ายขึ้น ผู้ครอบครองพื้นที่จึงตัดสินใจที่จะลงทุนหรือเปลี่ยนตัวเองเป็นนายทุน ซึ่งต้องใช้เฉพาะกรณีการครอบครองพื้นที่มาก่อนเป็นระยะเวลาอันพอสมควรโดยไม่ได้มีความคาดหวังให้มีการพัฒนาพื้นที่ในระยะเวลาอันใกล้ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สามารถพัฒนาพื้นที่ให้สามารถตอบสนองการบริโภคของนักท่องเที่ยวที่มาจากในเมืองได้ ในกรณีนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “นายทุนน้อย” ที่ครอบครองปัจจัยหรือทุนในการผลิตได้เพียงบางส่วน เช่น ที่ดินและทุน/ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ ทุนทางการเงิน ทุนทางกายภาพ เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อค้นพบของผู้วิจัยที่ต้องการนำเสนอเพื่อขยายการอธิบายกรอบแนวคิดการสะสมทุนแบบไล่ยัดของ Harvey เพิ่มเติม

ดังนั้น พื้นที่บริเวณปากถ้ำแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้งที่มีการปะทะประสานกันระหว่างชาวบ้านที่มองเรื่องความเป็นพื้นที่สาธารณะและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ส่วนทางอุทยานกลับมองเรื่องความเป็นเขตป่าที่ต้องอนุรักษ์ไว้ไม่ให้มีกิจกรรมที่ทำลายธรรมชาติ ขณะที่กลุ่มทุนธุรกิจร้านอาหารมองเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ธุรกิจ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นได้ทั้งแนวร่วมและแนวต้านในการผลิตสร้างพื้นที่ โดยมีประเด็นสำคัญอยู่ที่การสร้างคามหมายให้แก่ภูมิทัศน์โดยตัวแสดงต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ซึ่งสามารถสังเกตเห็นร่องรอยการปะทะผ่านพื้นที่ทางกายภาพและภูมิทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป